

METALAŞMA: META BİÇİMİNİN GELİŞİMİ

COMMODIFICATION: The Development of Commodity Form

Özcan Evrensel*

Öz

Genelleşmiş meta üretimi olan kapitalist üretim tarzının artık değer itkisi ile tüm emek süreçlerini meta üretimine dönüştürdüğü günümüzde olup biteni anlamaya çalışan çalışmaların analizlerini ekseriyetle metalaşma kavramı üzerinden yaptığı gözlenmektedir. Ancak temelinde üretim süreci ile dolaşım sürecinin birliği olan meta üretiminin olduğu metalaşma süreçlerini analiz etme biçiminin daha çok dolaşım süreci üzerinden şekillendiği sezilmektedir. Bu çalışma tam da bu nedenle metalaşma süreçlerine yani meta biçiminin gelişimine üretim sürecini merkeze alan bir yaklaşım ile eğilmeye çalışmaktadır. Böylece metalaşma biçimlerini veya süreçlerini, bugünden hareketle düne giderek geleceğe uzanma biçiminde, kavramak mümkün olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Meta Biçimi, Metalaşma, Meta, Basit Meta Üretimi, Genelleşmiş Meta Üretimi, Artık Değer, İlk Birikim

Abstract

The impulse to increase surplus value of generalized of commodity production which is the capitalist mode of production, transforms all labor processes into commodity production at the present time. Analyzes of studies are made in an effort to understand the happenings and it is observed that they go through the concept of commodification. However, the analyzes are done in unidirectional manner. The reason is that all processes of commodification, which is the union of the production process and the process of circulation as a basis of the commodity production, are examined based on only the process of circulation. That is why this work tries to lean towards the commodification processes, namely, the development of the commodity form,

* Yüksek Lisans Öğrencisi Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü, İstanbul, Türkiye / ozcanevrensel@gmail.com
Student, Mimar Sinan University, Social Sciences Institute, Philosophy Department, İstanbul, Turkey
Geliş Tarihi / Received: 24 .01. 2017 - Kabul Tarihi / Accepted: 04.02.2017

with an approach centering on the production process. Thus, it will be possible to comprehend the forms or processes of commodification by starting from today, going to past and reaching out to future.

Keywords: Commodity Form, Commodification, Commodity, Simple Commodity Production, Generalized Commodity Production, Surplus Value, Primitive Accumulation

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından anlatılagelen hikâyenin süslü başlığı olan “kapitalizmin altın çağı”, kendisine içkin olan krizlerin baş göstermesiyle birlikte eski cazibesini yitirmeye başlamıştır. Aklın iyimserliğinin yerini yasaların kötümserliğine terk etmesi uzun sürmemiş; altmışlı yıllardan itibaren, sermayenin organik bileşiminin bozulmasıyla birlikte kâr oranlarındaki azalma eğiliminin sonuçları görünür olmuştur. Krizlerin oluşturduğu basınç ile hareket eden sermaye, kendisini yeniden üretmek ve kendisi için bir çıkış yolu bulabilmek adına, organik bileşimi düşük ve emek gücü kullanımının yoğun olduğu alanlara yönelmiştir. Bu andan itibaren söz konusu harekete ivme kazandıran itkinin kaynağı ise, o güne kadar sermayenin boyunduruk altına alamadığı hangi alan ve ne varsa, hepsini, hızla kapitalist üretim tarzının her şeyi metalaştıran döngüsüne tabi kılmayı gerekli ve zorunlu kılan *artık değer* dürtüsü olmuştur.

Bu itkinin yön verdiği hareket ise temelde iki şekilde görünür olmaktadır. Birincisi, bu üretim tarzının kendi üretim sürecinin ürünü olan her şeyi, her seferinde, adeta bir yasa¹ düzeyinde işleyen, artık değer içeren birer meta olarak üretme çabasıdır. İkincisi ise bir biçimde sermayenin değerlendirme sürecinin dışında kalarak ona direnebilen ya da artık değer üretimi için kurulan ilişkilere tabi kılınmayan ne varsa, bir yolunun bulunup, tüm bunların *genelleşmiş meta üretimi* sürecine çekilmesi eğilimidir. Dolayısıyla sermayenin yeniden üretimi için adeta “yeni metalar” üretmek zorunda olan kapitalist üretim tarzı, eğitim, sağlık, ilaç, temiz hava, su, orman, toprak, tohum gibi üretim alanlarının ürünlerini meta biçimine dönüştürmekten geri durmamıştır. Yetmemiş, bu tarz somut elle tutulabilir metalar dışında kalan ve sadece değişen koşullara bağlı olarak gelişen ihtiyaçları gidermeye yarayan, “yararlı etki”ye sahip “yararlı şey”leri de metalaştırmaya başlamıştır. Böylece iletişim, kültür ürünleri, enformasyon, kimlik, kent, boş zaman gibi sembolik alanlar da meta üretim süreçlerine çekilmek suretiyle krizlere çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

Sermaye açısından bakıldığında tam da böyle olması gereken süreç hem insan hem de insanın kendisine mal ederek kendisini var etmeye çalıştığı doğa açısından bakıldığında ise olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla

olumsuz sonuçlar üreten sermayenin bu hareketine müdahale etmek gerekmektedir. Müdahale edebilmenin koşulu ise önce olup biteni anlamak ve kavramaktır. Haliyle dünyanın bu pürmelal halini kendisine dert edinen herkes olup biteni anlama çabası içerisine girmiş² ve ulaştığı sonuçlar bakımından müdahale etmeye koyulmuştur.

İşte bu çalışma da böylesi bir anlama ve müdahale etme çabasına katkı sunmaya çalışacaktır. Ancak bu yapılırken takınılacak tutum, metalaşma süreçlerini kapitalist üretim tarzının her şeyi “para ile satma” ya da her şeyi “satılık hale getirme” çabası üzerinden okuma kolaycılığına kaçmamak olmalıdır. Zira böylesi bir görme biçimi, kapitalist üretim sürecinin sadece bir boyutundan yani dolaşım alanından bakılınca var olan bir yaklaşımdır. Ve ne yazık ki böylesi bir algılama tam da bu üretim tarzının yaratmış olduğu gizemleştirmenin ürünü olarak bir kesinlik ve kararlılık kazanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla dikkatli olunmadığında yapılan analizlerde sadece görünen hareket edilmesi ve kapitalist üretim tarzının ezeli ve ebedi bir biçim olarak düşünülmesi kaçınılmaz hale gelecektir. Bunun, neden böyle olduğunu, Marx kendi araştırma yöntemini sunarken şöyle ifade etmektedir.

“İnsan yaşamının biçimleri hakkındaki düşünceler ve dolayısıyla bunların bilimsel analizi, genel olarak, gerçek gelişmenin tersi bir yol izler. Analize, post festum (iş olup bittikten sonra) ve dolayısıyla gelişim sürecinin tamamlanmış sonuçlarıyla başlanır. Emek ürünlerine meta damgasını vuran ve dolayısıyla meta dolaşımı için gerekli olan biçimler, insanların, bu biçimlerin, onların gözünde zaten değişmezlik kazanmış olan tarihsel karakterleri hakkında değilse de içerikleri hakkında bir açıklığa kavuşmaya kalkışmasından önce, toplumsal yaşamın fiziksel biçimlerinin kararlılığını kazanmış bulunur” (Marx, 2011a: 85, italikler Marx’a aittir).

Bu durumda söz konusu olacak her analiz, her ne kadar metalaşmanın bugün söz konusu olan biçimi üzerinden hareket etse de, bütünlüklü bir biçimde sürdürülmek ve bir bütün olarak metalaşma sürecinin iç bağlantılarının açığa çıkarılacağı bir diyalektik ilişki çerçevesinde tamamlanmak durumundadır. Zira bu yolla meta biçiminin gelişimi söz konusu olduğunda; süreç içerisinde maruz kalınan değişiklikler ve kazanılan yeni biçimleri nüanslı bir biçimde kavramak mümkün hale gelecektir. Aksi durumda meta üretimi ya da metalaşma süreçleri incelenirken analiz düzeyi yalnızca kapitalist üretim tarzındaki dolaşım alanı olarak kalma tehlikesi taşıyacaktır. Ki bu da meta³ biçiminin her tarihsel dönemeçte üretim süreci temelinde kazandığı özgünlüklerin ya da belirlenimlerin iskanması sonucunu doğuracaktır. Nitekim sadece dolaşım

sürecinden bakıldığında kullanım değeri ile değer (mübadele değerinin) birliği olarak algılanan meta; üretim sürecinden bakıldığında, emek süreci ile değer yaratma sürecinin birliği ve daha üst aşamada emek süreci ile değerlendirme sürecinin birliği olarak görünmektedir.

Öyleyse bu çalışmada, ilk hareket noktası genel olarak üretim ya da evrensel ve zorunlu olan emek süreci olmak koşuluyla, emek sürecinin yeni belirlenimler kazanmasıyla adım adım metalaşmanın hangi biçimlerde ve nasıl gerçekleştiği izlenmeye çalışılacaktır. Böylece metalaşmanın temel eğilimlerini anlamak mümkün olduğu kadar meta biçiminin hangi koşullarda ve hangi olanaklar üzerinden söz konusu olamayacağını tartışmaya açmak ve bunun için yapılabilecek müdahalelerin hangi temelden hareketle söz konusu olabileceğini sezme mümkün olabilecektir.

METALAŞMA SÜREÇLERİNE ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM

Yukarıda ısrarla altı çizilmeye çalışıldığı üzere metalaşma süreçleri analiz edilirken üretim süreci ve bu sürecin hareketine bağlı olarak şekillenen meta biçiminin özgünlükleri dikkate alınmadığında temelde iki hatalı tutum gelişecektir. Bunlardan birincisinin, kapitalist üretim tarzı düzeyinde gerçekleşen metalaşmanın genel olarak basit meta üretimi ve dolaşımı üzerinden analiz edilmesi olacaktır. Böyle olduğunda ise kapitalist üretim tarzına özgü kategoriler, kavramlar ve mekanizmalar inceleme sırasında işe koşulamayacaktır. Zira kapitalist üretim tarzını kendisine özgü kılan, emek gücü ile sermaye ilişkisi yani emek gücünün emeğinin nesnel koşullarından kopartılarak emek piyasasına fırlatılması ve bunların sonucunda ortaya çıkan artık değer üretimidir. Dolayısıyla bunun gerçekleştiği değerlendirme süreci ile ilgili kategoriler ve süreçler olmadan yapılan analiz; metalaşmayı kaçınılmaz bir biçimde pazarda “para ile satılan” ya da “satılık hale gelmiş” basit metaların dolaşımı ile sınırlayacaktır.

Metalaşmayı kapitalist üretim tarzının ürünü olan dolayısıyla artık değer içeren meta üzerinden analiz etmekle birlikte, meta üretimini yalnızca kapitalist üretim tarzına özgü bir süreç olarak değerlendirme hatasına düşülebilecek ikinci tutum ise meta üretimini kapitalist üretim ilişkileri üzerinden mutlaklaştıracak ve böylece meta biçiminin tarihsel gelişimini inceleme dışı bırakacaktır. Hatta bu hatalı bakış daha da abartılarak kapitalist üretim tarzı dışında meta üretiminin söz konusu olamayacağını ileri sürmenin kapısı aralanabilecektir. Bu da kapitalist üretimin tarzının tarihsel olarak insanlığın kurmuş olduğu üretim ilişkilerinin yeni bir uğrağı ya da biçimi olduğunun gözden kaçması anlamına gelecektir. Üstelik kapitalist üretim tarzının bileşik

ve eşitsiz gelişim dinamikleri ile işlediği düşünüldüğünde kapitalist üretim tarzının kendisinden önceki üretim tarzları ile eklemelendiği ve onlarla temas halinde olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla bunu unutan bir analiz kaçınılmaz bir biçimde, daha önceki üretim ilişkilerinin ürünü olan kullanım değerlerinin, kullanım değeri ile değer birliği olarak üretilmiş olan basit metalarda söz konusu olduğu gibi, artık değer içermeksizin de metalaşacağı gerçekliğini gizlemiş olacaktır. Ki böylesi savruluş, kapitalist üretim tarzının mümkün dünyaların en iyisi olduğu üzerinden bu üretim biçimini ezeli ve ebedi olarak gören bayağı iktisatçıların bulunduğu noktaya sürüklenmeyi koşullayacaktır.⁴ En tehlikeli boyutu ise, böylesi bir durum, kapitalist üretim tarzının zorunlu, mutlak ve değişmeyecek bir biçim olduğu şeklindeki bir kabule yol açabilme tehlikesi içermektedir. O halde temel hareket biçimi sadece bugün görünür olanla yetinmemek ve geçmişe giderek farklı üretim tarzlarının ya da meta üretme biçimlerinin olabileceğini deşifre etmektir. Hatta bu geçmişe gidiş aynı zamanda geleceğe uzanmak bakımından yeni olanaklar yaratacaktır. Böylece gelecekte farklı üretim biçimlerinin mümkün olabileceğini ve hatta metalaşmanın hiçbir biçimde söz konusu olamayacağını sezdirmenin zemini yaratılacaktır.

Söz konusu edilen gerekçelerden hareket edildiğinde ise önerilecek bilimsel tutum, Marx'ın *Kapital*'de meta fetişizmi bölümünde takındığı tavır olacaktır. Orada Marx, var olan fetişistik durumların veya algıların, tarihsel olarak belirlendiğini ve bunların meta üretimi için toplumsal olarak kabul görmüş nesnel (yani insan iradesinden ve düşüncesinden bağımsız) biçimler olarak birer kesinlik ve kararlılık kazandıklarını söylemektedir. Bu fetişizmle malul durumu bertaraf etmek içinse mantıksal bir analizden ziyade tarihsel bir inceleme yapmaktadır. “Metalar dünyasının bütün mistisizmi”nin yarattığı “sis tabakası” ile malul büyü ve esrar ortamını dağıtmak için bugünden geçmişe doğru tarihsel bir yolculuk yaparak, daha eski üretim biçimlerine bakmaktadır. Daha sonra bunu daha da ilerleterek değer biçimi bölümünde tüm üretim tarzlarında evrensel olan emek ürünü kullanım nesnelere, “belirli bir gelişim çağı” temelinde metaya dönüştüklerini (Marx, 2011a: 73) ifade etmektedir. Bu da değer biçiminin gelişimi üzerinden meta biçiminin uğradığı gelişmeyi aktarmak açısından önemli bir zemin sunmaktadır.⁵

O zaman burada da böylesi bir yol izlenmek ve kapitalist üretim tarzı içerisinde herkesin gözünde bir kesinlik, kararlılık ve değişmezlik kazanmış olan meta biçiminin ya da metalaşma sürecinin aslında bir tarihsel gelişimi olduğu vurgulanmak durumundadır. Dolayısıyla, dolaysız emek sürecinden

yani sadece insanların kendi ihtiyaçları için üretim yaptıkları tarihsel andan başlayarak, aşama aşama – üretici güçlerin gelişimine bağlı olarak kurulan farklı üretim ilişkilerinin belirlediği üretim tarzları üzerinden⁶– kapitalist üretim tarzının ürünü olan metaya kadar, bir bütün olarak, metalaşma sürecini incelemeye koyulmak kendisini bir zorunluluk olarak hissettirmektedir.

Bunun için kalkış noktası ise Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*'nde Proudhon ile tartışırken, Proudhon'un “Kullanım değeri nasıl oluyor da değişim değeri haline geliyor?” sorusuna verdiği cevaba itirazı olacaktır. Çünkü bu itirazda Marx, cevapların “soy kütüğüne” kadar yapılan bir inceleme ile verilmediğini eleştirmekte ve bunun üzerine “değişimin kendi tarihi vardır” ve “o, değişik evrelerden geçmiştir” diyerek kullanım değerlerinin nasıl mübadele değerlerine dönüştüğünü evreler biçiminde şöyle aktarmıştır⁷ (Marx, 1966: 33-34-35; *italikler sonradan*):

“Bir zaman olmuştur ki, ortaçağda olduğu gibi, sadece, **üretimin tüketimi aşan fazlalığı** değişilmiştir. Gene bir zaman olmuştur ki, **sadece fazlalık değil, bütün ürünler**, bütün sanayi hayatı ticarete geçmiş veya bütün üretim, değişime bağlanmıştır. (...) Nihayet öyle bir zaman gelmiştir ki **insanların başka bir şeye çevrilemez gözüyle baktıkları her şey** değişime, alışverişe konu olmuş ve başka bir şeye çevrilebilir hali gelmiştir. Bu, o zamana kadar iletilip aktarılan ama asla değişilmeyen; verilen ama asla satılmayan; edinilen ama asla satın alınmayan **erdem, aşk, görüş, bilim, vicdan** vs. gibi şeylerin nihayet hep birden, ticaret alanına geçtiği zamandır.⁸ Bu, genel kokuşma zamanıdır, her şeyin alınıp satıldığı zamandır veya ekonomi politığın terimleriyle söylersek her şeyin, maddi ve manevi her şeyin satılık değer olarak, hak ettiği en yüksek pahayı bulmak için pazara taşındığı zamandır.”⁹

Bu alıntıdaki¹⁰ tasniften hareket edildiğinde ise meta biçiminin gelişiminde (bir kullanım değerinin yaratıldığı yani hiçbir biçimde meta üretiminin ya da metalaşmanın söz konusu olmadığı emek süreçleri dışarıda bırakıldığında) şöylesi bir seyrin söz konusu olduğunu iddia etmek mümkün görünmektedir.

1. Basit meta üretimi olarak bilinen bu biçim de ilk önce, Marx'ında ortaya koyduğu gibi, sadece üretim fazlasının mübadeleye konu edildiği bir an gelmekte ve bu sayede bu şey meta haline dönüşmekte ya da metalaşmaktadır. Bu süreçte kullanım değeri mübadele değerine egemendir ve kullanım değeri kendisinden ayrı bir mübadele değerinin taşıyıcısı olmadan doğrudan metalaşmaktadır.

Daha sonra ise “sadece fazlalık değil, bütün ürünler, bütün sanayi hayatı ticarete geçmiş veya bütün üretim, değişime bağlanmıştır” denilen süreç hayat bulmaktadır. Dolaşım düzeyinden bakıldığında bundan böyle meta kullanım değerinden ayrı olarak bir mübadele değeri kazanmış ve kullanım değeri ile mübadele değerinin (değerin) dolaysız birliği haline gelmiştir. Üretim düzeyinden bakıldığında ise *emek süreci ile değer yaratma sürecinin birliği* olarak metalaşmadan bahsetmek mümkün hale gelmiş durumdadır. Meta bu aşamada zorunlu olarak paraya dönüşerek (yani değer yaratma sürecinin aracı haline gelmiş olan emek sürecinde yaratılan değer bağimsız haline gelerek) mübadele alanını genişletmekte ve adeta bir “dolaş beygiri” gibi tüm metaları dolaştırmaktadır.

2. Bir biçimde kapitalist üretim tarzının egemenliğini tesis ettiği bu genelleşmiş metalaşma aşamasında¹¹ üretim süreci *emek süreci ile değerlenme sürecinin birliği* haline dönüşmektedir. Bu andan itibaren meta, kapitalist üretim sürecinin yani emek süreci ile değerlenme sürecinin birliğinin ürünü olarak kapitalist üretim sürecinin dolaysız ürünüdür yani *sermayenin ürünü olarak metadır*. Meta sadece kullanım değeri ile değer birliği değil, kullanım değeri ile değer birliği olmakla birlikte bir de artık değer içermekte yani metanın bir kısmı karşılığı ödenen emek içerirken diğer bir kısmı karşılığı ödenmeyen emek içermektedir.
3. Üçüncü metalaşma biçimi ise tam olarak Marx’ın tarif ettiği gibi, insanların başka bir şeyle mübadele edebileceğine ihtimal vermedikleri her şey mübadeleye konu olmakta ve her şey para ile değiştirilebilir hale gelmektedir. “İletilip aktarılan ama asla değişilemeyen; verilen ama asla satılmayan; edinilen ama asla satın alınmayan” erdem, aşk, bilim, vicdan, kültür, argo, kimlik, gelenek, gen, cinsellik, imge, boş zaman ve hatta metalaşmasına ihtimal verilmeyen ne varsa eş değer olan paranın karşısına çıkartılarak alınma bir etiket vurulmak suretiyle metalaştırılmaktadır. Bu biçim böylece tam da her şeyin metalaştığı sürece işaret etmektedir.

Bu son biçimde, Foley’e (2002: 431-432) göre, meta kavramı, “gelişmiş bir meta üretimi temelinde ortaya çıkan, fakat kendileri basit anlamda metalar, yani bir değişim sistemi için üretilmiş ürünler olmayan biçimleri çözümlmek için kullanılmayı” ifade etmektedir.¹² Yani söz konusu olan adeta meta kavramının, “basit anlamıyla değil de, benzetme ve konuyu genişletme yoluyla kullanılmasıdır” (Foley, 2002: 432). Ve bu biçim her ne kadar benzetme ve genişletme üzerinden bazı sınırlılıklar içeriyorsa da,¹³ her şey

ancak bu biçimde ve bu aşamadan itibaren metalaşabilecek ve ancak bu andan itibaren kapitalist üretim tarzı, tam anlamıyla genelleşmiş meta üretimi olarak kendisini ortaya koyabilecektir.

O halde artık, apriori olarak görünen ve mantıksal bir biçimde sunulan bu sonuçları tarihsel bir seyir içerisinde ve tarihsel gelişmesine uygun bir biçimde serimleyerek ilerlemek daha yararlı olacaktır.¹⁴ Ancak her şeyden önce kalkış noktası insanlığın temel üretim faaliyetleri olmak zorundadır (Savran, 2012: 96). O halde başlangıç noktası ya da ilk öncül “genel olarak üretim” olmalıdır. Akabinde, *genel olarak üretim* ile başlayan sürecin; basit meta üretimi ve sermayenin ürünü olan meta üretimi biçiminde dönüşerek; ne şekilde her şeyin meta haline geldiği noktaya¹⁵ ulaştığına bakılmalıdır.

1. Dolaysız Emek Süreci veya Evrensel Kullanım Değeri Üretimi

Tarihi maddeci yöntem her şeyden önce *üretici güçlerin* gelişmişlik düzeyine bağlı olarak *üretim ilişkilerini*, aynı zamanda dolaşım ilişkilerini ve bunların bileşimi olan *üretim biçimlerini* inceleyerek ilerlemektedir. Dolayısıyla hareket noktası, “keyfi öncüller veya dogmalar değil”, gerçek öncüllerdir. Bu öncüller de, gerçek insanlar, bu insanların etkinlikleri ve hem hazır halde buldukları (su, hava, toprak) hem de kendi üretici etkinlikleri sonucu yarattıkları maddi yaşam koşullarıdır. Ve bunları “ampirik yolla saptamak” her koşulda mümkün olmaktadır (Marx ve Engels, 2013: 30).

Marx ve Engels tarihi maddeciliği ilk kez berrak biçimde ortaya koydukları *Alman İdeolojisi*'nde (2013: 30) ilk öncülü “canlı insan bireylerin varlığı” olarak belirlemektedirler. Dolayısıyla ilk incelenmesi gereken; bu insanların zorunlu fiziksel yapıları ve bu fiziksel yapıyı yeniden üretebilmek için gerekli/zorunlu olan ihtiyaçlarını edinmek için doğa ile kurdukları ilişkiler olmalıdır. Çünkü bu ilişkiler insanların ihtiyaçlarını gidermeye yarayan geçim araçlarını üretme tarzını belirlemektedir. Ki bu tarz her şeyden önce hazır buldukları ya da yeniden üretmeleri gereken kullanım değerlerinin niteliğine bağlı olarak gelişmektedir.

Böylece insanlar, her ne kadar başlarda böyle davranmak zorunda kalmış olsalar da, “doğal çevreye uyum” sağlamakla yetinmeyecek, bu çevreyi kendi ihtiyaçlarına cevap olacak şekilde dönüştürmeye ve bu çevreye müdahale etmeye başlayacaklardır (Mandel, 2008: 23). Bu da temelde insanların üretmesi ya da çalışması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında “çalışma, her şeyden önce, insanla doğa arasındaki bir süreçtir”; bu süreçte, insan doğa ile kendisi arasındaki madde alışverişini kendi çabasıyla

yürütmekte, düzenlemekte ve denetlemektedir. Böylece hem kendisini hem de “doğada uyku halinde olan güçleri” geliştirmekte ve tüm doğanın hareketini kendi kontrolüne almaya başlamaktadır. Özcesi, “doğanın sağladığı maddeyi kendi yaşamında kullanılabilecek bir biçimiyle mülk edinmek üzere” (Marx, 2011a: 181-182) etkinlikte bulunmaktadır.

Böylesi bir müdahaleyi gerçekleştirdiği emek sürecinin basit unsurları ise, belli bir amaca yönelmiş faaliyet ya da emeğin kendisi başta olmak üzere emeğin nesnesi ve onun araçlarıdır. Her ne kadar toprak ya da sudan çıkarılan balık, ormandaki ağaç, topraktaki maden cevheri gibi hazır emek nesnelere ve bunların sunduğu geçim araçları olsa da sıklıkla insanların doğada bulduklarını amaçlarına uygun hale getirmesi söz konusu olmaktadır. Bu da doğanın kendilerine sunduklarını bu biçimden başka bir biçime sokmalarını gerektirmektedir. Bu biçim değişiminde üretici birey, emek aracını, adeta emek nesnesi ile kendi arasına sokmakta ve kendi amacına uygun etkiler yaratmak için yararlanmaktadır.¹⁶ Bu araçlar başlarda daha basit amaçlara hizmet eden araçlar olsa da emek gücünün gelişme düzeyine bağlı olarak gelişme göstermektedir. Bu da emek araçlarını daha sofistike yani işlenmiş emek araçları haline getirmekte ve Franklin’in tabiriyle insan adeta “a toolmaking animal”, alet yapan bir hayvana dönüşmektedir.¹⁷

Sonuç olarak, emek sürecinde, insan etkinliği, emek araçları yardımıyla, emek nesnesi üzerinde en başından beri tasarlanmış, amaçlanmış bir değişiklik gerçekleştirmekte ve süreç amaca uygun bir ürünle yani ihtiyaçların giderilmesine hizmet edecek bir geçim aracı ya da üretim aracı ile sonlanmaktadır. Sürecin ürünü bu anlamıyla bir kullanım değeri, yani biçim değişikliği ile insan ihtiyaçlarını gidermeye uygun hale getirilmiş doğal bir maddedir.¹⁸

Öyleyse şimdi artık biraz da bu sürecin canlı tanıklığına başvurmak yararlı olacaktır. Öncelikle kullanım değerleri üretimi sürecinde doğa ile kurulan ilişkinin ilkel düzeyde kalması sonucu besin maddeleri yeterli bir miktarda sağlanmadığında yiyecek maddelerinin üretimi insanların tüm üretici faaliyetlerini tek başına işgal etmekte ve tüm faaliyetleri kendine hapsetmektedir. Bütün toplum yiyecek maddeleri üretimi ile uğraştığı için, toplumsal bir iş bölümünün gelişmesi mümkün olamamakta dolayısıyla toplumun başka işlevleri yerine getirmesi için gerekli bir yiyecek maddesi rezervi oluşamamaktadır (Mandel, 2008: 25). Ancak emek süreci insanın doğaya müdahalesi demek olduğundan zamanla insan doğayı ve kendisini anlamaya başlamış, buna bağlı olarak da hem doğayı hem de kendisini değiştirmiş, dolayısıyla üretici güçlerini geliştirmiştir. Böylece buluşların,

keşiflerin ve bilginin yavaş yavaş birikmesi ve bunların üretim sürecine uygulanması verimlilik artışına neden olmuştur. Hal böyle olunca da, topluluğun yaşaması için gerekli olan ürünün yanı sıra, yavaş yavaş bir toplumsal *artık ürün* de elde etmenin maddi koşulları oluşmuştur.

Bu maddi koşullar sayesinde bundan böyle, daha önce yeterli geçim araçlarının olmaması nedeniyle söz konusu olabilen, kıtlık sorunu aşılma ile kalınmamış, bu aşmanın kendisi, bu andan itibaren iş bölümünün gelişmesini de sağlamıştır. Böylece ürünlerin çeşitlenmesi artmış, toplum daha iyi koşullarda yaşamaya başlamış ve sonuç olarak da nüfus hızlı bir biçimde artmıştır. Her şeyden önemlisi yiyecek maddelerinde bir artık ürünün garanti altına alınmış olması, önemli bir devrime yol açmış ve tarımın, evcilleştirmenin ve hayvancılığın başlangıcı için maddi temeller oluşturulmuştur (Mandel, 2008: 26-27). Tam da bu noktadan itibaren, bu ana kadar yetkin bir biçimde yapılamayan tarım, sulamanın keşfi ve toprağı dinlendirmenin etkileri ile tekniğin değişmesi sonucu önemli sonuçlar vermeye başlamış ve “evcil hayvanların yetiştirilmesi ve ilk tarımsal uygulamalar insanın kendi geçim araçlarını denetim altına almasını sağlamıştır” (Mandel, 2008: 34). Sürecin ürünü bundan böyle sürekli bir artık ürün¹⁹ üretimidir.

Dolayısıyla, emek üretkenliği gelişmez ve bir insan ya da insan topluluğu sadece kendi geçim araçları olabilecek kullanım değerlerini üretebildiği düşük bir üretici güçler düzeyinde kalırsa, ne toplumsal iş bölümü gelişecek ne de toplum zenginleşebilecektir.²⁰ Bu topluluklarda kullanım değerleri henüz mübadeleyi gerektirmeyen yardımlaşma ve işbirliği temelinde üretilmekte ve paylaşılmaktadır. Herkesin yapacağı katkı görenek ya da dinsel kurallara göre saptanmakta ya da yaşa, cinsiyete göre değişmektedir.

Ancak, zamanla rastgele ve arızî bir mübadele²¹, ilkel hayatın normal akışına aykırı bir biçimde, birdenbire patlak vermeye başlamakta²² ve böylece sadece kullanım değeri fazlasının mübadele edildiği ilkel bir mübadele görülmektedir. Mübadelenin böylesi bir darlık ile malul olduğu tablo ise şöyle betimlenebilir gibi görünmektedir.

“Bir şey, değer olmadan da kullanım değeri olabil[mektedir]. Şeyin insana sağladığı yarar, emek harcamasını gerektirmiyorsa böyle bir durum söz konusudur. Hava, el sürülmemiş topraklar, doğal çayırılar, kendi kendine yetişen ağaçlar vb. için durum budur. Bir şey, meta olmadan da yararlı ve insan emeğinin ürünü olabil[mektedir]. Ürünüyle kendi ihtiyacını karşılayan bir kimse, kullanım değeri yaratmış, ama meta yaratmamış ol[maktadır]”²³ (Marx, 2011a: 54).

2. Basit Meta Üretimi

Rosdolski'nin (2012: 131) aktardığına göre, Marx, “tekil meta üreticilerinin” çok uzun bir tarihsel gelişim süreci ile birlikte ortaya çıktıklarını iddia etmektedir. Her ne kadar mübadele bu tarihsel gelişmeyi hazırlayan önemli bir hareket ise de, yine de, her şeyden önce üretici güçlerin belirli bir gelişmiş düzeyine tekabül eden, belirli bir “emek verimliliği düzeyinin” var olması gerekmektedir. Bu nedenle yukarıda da ifade edildiği gibi, insan başlangıçta zorunlu ihtiyaçlarından fazlasını üretememekte ve haliyle de ihtiyaçlarının sınırını üretimin sınırı belirlemektedir. Bu sınır orta yerde duruyorken de *dolayimli bir mübadelenin* söz konusu olması mümkün görünmemektedir.

Bu süreç en basit haliyle Marx'ın *Kapital*'de bütün değer biçiminin sırrının gizli olduğu “basit, tek başına veya rastlantısal değer biçimi” olduğunu iddia ettiği biçimde gerçekleşmektedir. Dolaysız ürün mübadelesi olarak ifade edilebilecek olan bu süreç, özünde, “x kadar A kullanım nesnesi = y kadar B kullanım nesnesi” biçiminde formüle edilmektedir. Burada mübadele nesnesi henüz kendi “kullanım değerinden ya da mübadeleye katılan kişilerin bireysel ihtiyaçlarından bağımsız değer biçimini almış değildir” (Marx, 2011a: 97).

70

Bu durumda, bu biçim ancak ve ancak, emek ürünlerinin rastlantısal olarak, seyrek bir biçimde gerçekleşen karşılaşmaları sonucu mübadele edilmeleriyle metalaştıkları, metalaşmanın neredeyse ilk olarak cereyan ettiği başlangıç aşamalarında ortaya çıkabilmektedir. Rastlantısal olmasının yanında önemli bir ilişkinin, değer ilişkisinin, kurulmasının denklemini ifade etmesi bakımından da bu haliyle bile önemli potansiyeller taşımaktadır. Çünkü mübadele değeri ya da değer ancak bir metanın başka bir metada “dile gelmesiyle”, adeta bir emek ürünüyle bir başka emek ürünü arasında kurulan ilişki sayesinde söz konusu olabilmektedir.²⁴

Bu emek ürünlerinin ilişkisine neden olan etken ise dolaysız üreticisi için “kullanım değeri bulunmayan bir şey”in yani sahibinin dolaysız ihtiyaçları açısından fazla olan bir kullanım değerleri miktarının söz konusu süreçte üretilebiliyor olmasıdır. Dolayısıyla olması gerektiğinden daha fazla elde bulunur hale gelen yararlı şeyler bu yolla elden çıkarılabilir hale gelmektedir. Birbirinden bağımsız kişiler ve şeylerin özel sahipleri olarak karşı karşıya gelen bu insanlar kendiliğinden bir anlaşma ile kullanım değerlerini mübadeleye konu etmektedir. Ve bu ilişki ilk kez ve ancak “toplulukların sona erdiği, bunların yabancı topluluklarla ya da yabancı toplulukların üyeleriyle temas kurduğu noktalarda” (Marx, 2011a: 97) görülebilmektedir.

Böylece, ürettiği ürün yavaş yavaş üreticiler için doğrudan kullanım değeri olmaktan çıkmaya başlamıştır. Ancak, kullanım değerleri özünde yararlı şeyler olduklarından birisi için yararlı olmamaları başkaları içinde yararlı olmayacakları anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, toplumsal bir kullanım değeri olma özelliği kazandıkları ölçüde başkalarının kullanım değerleri ile mübadele edilebilir hale gelmişlerdir. İşte bu an kullanım değerlerinin yavaş yavaş meta formuna girmeleri için yeterli koşulların olduğu andır. Yani bir emek ürünü başkasının gereksinimini gidermek üzere kendisini bir meta olarak mübadeleye sokmaktadır. Bu süreci formülleştirmek gerekirse bunu en iyi ifade edecek olan biçim, *Meta – Meta* ya da *M – M* olacaktır. Buradaki meta olma ölçütü, doğrudan üretici için bir kullanım değerinin olmaması ve başkası için bir kullanım değerinin olması ve kendisi için kullanım değeri olduğu kişiye mübadele dolayımıyla aktarılmış olmasıdır.²⁵ Bu noktadan itibaren her ne kadar metanın ilk nüveleri söz konusuymuş gibi görünse de üretici güçlerin gelişmişliğine bağlı olarak üreticilerin birbirleri ile kurdukları üretim ilişkilerinin darlığı bunun yaygınlaşması önünde henüz engeller barındırmaktadır.

Emeğin üretkenliği artıp komşu toplulukların birçoğunda sürekli bir artış ürünün üretimi garanti altına alındıkça, daha önce kendi içinde sınırlı bir iş bölümü ile belli bir özelleşme yaşayan topluluk, kullanım değerlerinin çeşidi ve miktarı arttıkça, düzenli bir mübadele ağı içerisinde, gerçek bir iş bölümü yaratmanın yollarını bulmaya başlamıştır. Mandel'in (2008: 52) verdiği bir örnekte, Neolitik devrimle beraber tarım gelişip ürün fazlaları güvence altına alınınca, henüz bu artığı üretemeyen topluluklar ile mübadele imkânı doğmuş ve mübadeleler belirli bölgenin dışına çıkarak bölgesel pazarlarda gerçekleşir olmuştur. Her topluluk kendileri için gerekli kullanım değerlerini yine kendileri karşılamaya devam etmiş ancak yabancı ürünlerden de bağımsız kalamamıştır.

Böylece yabancı kullanım değerlerine ihtiyaç yavaş yavaş yerleşiklik kazanmaya başlamıştır. Sürekli tekrar edilen mübadele sonucunda oluşan alışkanlıkla mübadeleye konu edilen kullanım değerleri çeşitlenmiş ve miktarca artmıştır. Bu da böylesi bir üretimi düzenli bir toplumsal faaliyete dönüştürmüştür. Bu andan itibaren, en azından emek ürünlerinin bir kısmı, bilinçli olarak mübadele amacıyla üretilmeye başlanacaktır (Marx, 2011a: 197). Tek amaç, böylece sadece pazar için üretim yapmak ve mübadele değeri yani meta üretmektir. Meta üreticisi kendi emeğinin ürünleriyle yaşamaktan çok, bu ürünleri sattığı takdirde yaşamını yeniden üretebilir hale gelmektedir. Bu biçimde üretilen bir meta, zaman içerisinde metalar dünyasının sayısız

diğer unsurlarıyla ifade edilebilecek imkânlarla kavuşmuştur. Marx'ın toplam ve genişlemiş değer biçimi olarak tariflediği bu yeni biçimde, bir meta artık tek bir başka meta türüyle değil, metalar dünyasıyla toplumsal ilişki içindedir. “Meta olarak bu dünyanın yurttaşdır” (Marx, 2011a: 74).

Daha önce maddi koşulların elverişsizliği yüzünden mübadele sürecinde bir eş değerlik ilişkisinin kurulamamış olmasının aksine, kullanım değerleri üretiminin bir derinlik ve genişlik kazanmasına bağlı olarak bu aşamadan itibaren emek ürünleri arasında kesin bir eş değerlik ilişkisinin kurulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu aşama bundan böyle “genel değer biçimi”dir (Marx, 2011a: 76). Bu biçim sayesinde, metalar dünyasının değerleri, artık onlardan ayrılmış bir metayla ifade edilmeye başlanmış ve bundan ötürü tüm metaların değerleri bu eş değere eşitlikleri aracılığıyla söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, ilk olarak bu biçim, “metaları gerçekten değerler olarak” ilişkiye sokmuş ya da birbirlerinin karşısında mübadele değerleri olarak” görünmelerini mümkün kılmıştır. Böylece değer toplumsal olarak geçerli bir biçime kavuşmuştur. Süreç içinde, her bir kişisel emek, genel toplumsal bir biçim kazanmış ve Marx'ın deyişiyle, “genel toplumsal krizalit hali”ne gelmiştir (2011a: 77).

Bundan böyle, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete bağlı olarak, toplumsal yaşamın, ancak birbirinden bağımsız ve parçalanmış, aktörleri olarak bireylerin emekleri ancak mübadele aracılığıyla toplumsallaşmak durumundadır. Yani, her özgül emek zorunlu olarak genel bir toplumsal biçim ve diğer tüm emeklerle eşit olma özelliği kazanmak zorundadır. Bu da, somut yararlı emeklerden soyutlanan her özgül emek ürününün tek bir özelliğe indirgenmesini koştullamıştır. Bu koştullama çok önemlidir. Çünkü tüm özelliklerin tek bir özelliğe indirgenmesi bir ölçüt sağlamaktadır. Pek tabi ki, bu ölçüt ya da “çokluktaki birlik”, toplumsal olarak belirlenmiş gerekli ortalama emek zamandanbaşka bir şey olmayacaktır. Emekler nitel bakımdan ya da somut emek olarak birbirinden farklı olsa da nitel olanların nicelleştirilmesi ile her türlü emek, insan beyninin, kaslarının, sinirlerinin veya enerjisinin üretici şekilde harcanması şeklinde genelleştirilerek, soyut emek soyutlamasının koştulları olgunlaştırılmıştır. Sonuçta ise, mübadele edilmek üzere değer biçimde ya da değer ilişkisinde karşı karşıya gelen iki meta için ortak bir ölçüt ya da “üçüncü bir şey”, “üçüncü terim” ya da “orta terim” bulunmuş ve metaların değerleri bu ölçüte göre oranlanabilir hale gelebilmiştir.

Böylece metayı ele almak için gereken tüm koştullar oluşmuş bulunmaktadır;

sıra Marx'ın *Kapital*'e başlarken, daha ilk paragrafta, daha önce Adam Smith'in (2006) yaptığından biraz farklı olarak, "kapitalist ulusların zenginliği"nin kaynağını nasıl soruşturduğuna ve buna verdiği cevaba gelmiştir. Cevap "muazzam bir meta yığı" olarak görünmekle birlikte bunu "tek bir meta"ya bakarak anlamak pekâlâ mümkün olabilmektedir.

2.1. Meta

Marx, *Kapital*'in ilk cildinin ilk paragrafında sorunsallaştırdığı şeyi ikinci paragraftan itibaren açıklamaya başlamaktadır. Ve şöyle demektedir: "Meta, her şeyden önce, taşıdığı özelliklerle şu ya da bu türden insan ihtiyaçlarını gideren dışsal bir nesne, bir şeydir" (Marx, 2011a: 49). Bu şey kullanım değeri ile değer birliği olmakla birlikte her şeyden önce söz konusu olan, bu şeyin yararlılığı yani kullanım değeridir. Ayrıca, kullanım değerleri genel evrensel planda zenginliğin maddi içeriğini oluştursa da aynı zamanda bu evrensel olanın belirli tarihsel anlarında mübadele değerinin maddi taşıyıcılarını oluştururlar. Kullanım değeri maddi elle tutulur bir yararlı şey iken mübadele değeri bir nicel ilişki, bir türdeki kullanım değerlerinin bir başka türdeki kullanım değerleriyle mübadele oranı, zaman ve yere göre sürekli değişen bir ilişkinin ürünü olarak var olabilmektedir. Yani nitel olanın nicel olana evrilmesiyle birlikte kullanım değeri mübadele değerinin bir aracına dönüşmektedir.

Böylece meta için "ayrılma çağı" başlamış olur. Meta, hem kullanım değeri hem de mübadele değeri olarak iki ayrı nitelik kazanır. Bu andan itibaren, bir yandan, nesnelere dolaysız ihtiyaç giderme yararlılıkları ile mübadele konusu olma yararlılıkları arasındaki ayrılma kuvvetlenir ve tarihsel kopuş gerçekleşir; kullanım değerleri mübadele değerlerinden ayrılır.²⁶ Açıkça görülebileceği üzere bu da sözcüğün gerçek anlamıyla, mübadele değerinin kullanım değeri üzerindeki egemenliğine işaret etmektedir. Yani, mübadele değeri ile kullanım değeri arasındaki ayrılık keskinleşmiş ve tüm özgünlükler ya da nitelikler buharlaşmıştır.²⁷

O halde artık meta olmak için, ürünün, doğrudan doğruya üreticinin kendisi için geçim aracı olarak üretilmemiş olması ve üretim süreci boyunca metada cisimleşen, maddeleşen insan emek gücünün taşıyıcısı olarak, değer yaratma sürecinin ürünü olması gerekir. Dolayısıyla kendisinde nesnelleşen emek zamanın kendisini gerçekleştirmesi, başka bir söyleyiş biçimiyle, toplumsal ortalama emek zamanın nesnelleşmiş biçimi olduğunu göstermesi gerekir. Çünkü amaç salt bir kullanım değeri ya da metanın yararlılığı değil, metanın içerdiği değerlerin realize edilerek yeni metaların mübadelesini sağlayacak değerlerin elde edilmesi ya da değerlerin para biçiminde biriktirilmesidir.

Daha da açmak gerekirse, emeğin özel içeriği yani somut emeğin nasıl bir kullanım değeri sağlayacağından çok, üretici, emek nesnesine, emek aracı kullanarak kendi emek gücünü hangi oranda katacağı ve bu değeri katarken toplumsal olarak gerekli emek zamanı hangi oranda nesnelleştireceğini düşünür ve bunu kendisine amaç edinir. Üretici, emek nesnesini işleyerek ona kendi canlı emeğinden belirli bir miktarda emek ekleme yoluyla yeni bir değer yaratır. Bu değer metanın mübadelesi ile serbest hale geleceğinden, üretici bu metayı mübadele alanına götürerek kendisinde kristalleşmiş değeri başka bir kullanım değeri ya da sadece mübadele değeri elde etmek üzere bir eş değer²⁸ ile değiştirmek durumundadır.

Zorunda kalınan bu durum ise metanın içerdiği değerın para biçimine dönüşmesinden başka bir şey değildir. Metada cisimleşen değer adeta bir bedenden çıkarak ondan uzaklaşır ve başka bir bedene girmeye hazırlanır.

2.2. Para

İnsanın doğa ile kurduğu ilişkide yeni bir aşamaya denk düşen bu süreçte, zorunlu olarak birbirinden bağımsızlaşmış üreticilerin ürünleri (bunların içerdiği bireysel emekleri toplumsallaştırmak için) birbirinin karşısına mübadele değeri görüntüsüne bürünmüş değerler olarak çıkmaya başlar. Bu da bir genel eş değeri ya da genel mübadele edilebilirlik biçimini koşullandırır. Böylece, fiziksel biçimi, eş değer biçiminin toplumsallık kazanmasına aracılık eden özgül bir meta, diğer tüm metaların karşısına geçerek, dışarda kalır. Para-meta haline gelmiş olan bu meta, değer biçimi geliştikçe para işlevi görmeye başlamakta yani dışarı itilmiş olan meta para haline gelmektedir (Marx, 2011a: 80). Böylece, genel değer biçimi ya da genel eş değer para biçimine dönüşmektedir.²⁹ Başka bir biçimde söylemek gerekirse, değerın meta biçimi, şimdi para biçimine dönüşmüştür. Böylece, para dolaşım aracı olarak, metaların içerdiği değerın bağımsız bir biçim kazanmasının aracı haline gelir.

Ve bu bir dönüm noktasıdır. “Para neyin kendisine dönüştüğünü göstermediğinden, meta olsun olmasın her şey paraya” (Marx, 2011a: 135) dönüşmekte, dolayısıyla, hiçbir şey satılabilir ya da satın alınabilir olmaktan muaf kalamayacak bir hale bürünmektedir. Bu da tek tek mübadeleleri birleştirerek adeta bir iplik yumağı gibi her şeyi dolaşım alanına çekecek ve böylece her şeyi dolaşıma konu etmenin yolunu döşeyecektir³⁰. Dolaşıma konu olan her şey ise salt mübadele değeri, fiyat ya da bir miktar para olarak görünecektir. Çünkü yukarıda da görüldüğü üzere para biçimine dönüşen her şey, *ne olduğunu, hangi süreçlerin ürünü olduğunu, niteliklerini, özgülüklerini*

ve emek ürünü oluşlarını yitirmekte ve sadece değer bağımsız biçimi haline gelmektedir.

Marx, *Grundrisse*'de, iş bölümüne bağlı olarak mübadele gereksiniminin arttığını ve bu ölçüde de ürünün saf mübadele değerine dönüşmesinin üretimin yeni toplumsal karakteri olduğunu vurgulamaktadır. Sadece yararlılık temelinde üretimi koşullayan kullanım değerleri üretiminin, bundan böyle üreticisine yabancı bir süreç haline geldiğine işaret eden bu ifade, paranın gücünün artmış olduğunu da ifade etmektedir (Marx, 2013: 75). Böylece, “ürün olarak ürün ile mübadele değeri olarak ürün arasındaki uçurum” sürekli büyümektedir. Mübadele süreci birbiriyle çelişen ve birbirini dışlayan ilişkiler yumağı haline gelmektedir.

Ancak her şeye rağmen mübadele süreci, kullanım değeri ile değer birliği olarak metallerin kullanım değeri olmadıkları ellerden kullanım değeri oldukları ellere aktardığı kadarıyla, “toplumun metabo-lizmasıdır”. Bu metabolizma esas olarak $M - P - M$ çevrimi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu paranın dolayısıyla ya da aracılık etmesiyle iki metanın mübadele edilmesi sürecini ifade etmektedir. Sürecin amacı, kullanım değeri olmayan emek ürününün değerini para biçiminde bağımsızlaştırarak, ihtiyaç duyulan kullanım değerlerini, değerlerini ödeyerek edinmektir. Kısacası, kullanım değerlerinin dolaşımının sağlandığı, eksiksiz bir başkalaşım dizisidir³¹ (Marx, 2011b: 114).

Artık $M - P - M$ döngüsünde, dolaysız mübadelede olduğu gibi, özel bir kullanım değerinin değişimi, başka bir özel kullanım değerine doğrudan bağlı değildir. Değer ya da mübadele değeri yaratıcısı emeğin genel niteliği, alış ve satış eylemleriyle birbirinden ayrılmış ve birbirlerine kayıtsız hale getirilmiştir. Bu da gerçekleşme sorunu denilen, metallerin kendilerinde nesnelleşen soyut emeğin ürünü olan değeri gerçekleştirememeleri sonucu değersizleşmeleri, yararsızlaşmaları ve boşa harcanmış emek sayılmaları sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla kullanım değerinden soyutlanarak kurulan mübadele değeri egemenliğinden dolayı meta yalnızca mübadele değeri olarak üretilse de, metanın ölüm perendesi olan gerçekleştirememeye korkusu, zorunlu olarak, metayı kullanım değeri ile değer birliği olarak ele almayı gerekli kılmaktadır (Marx, 2011a: 113).

Dolaşım süreci açısından meta, kullanım değeri ile mübadele değerinin çelişkili birliği olsa da; üretim süreci açısından bakıldığında kullanım değeri somut emeğin harcandığı emek sürecinin ürünü, mübadele değeri ya da değer ise soyut emeğin nesnelleştiği değer yaratma sürecinin ürünü olmaktadır.

2.3. Emek Süreci ile Değer Yaratma Sürecinin Birliği Olarak Meta

Buradaki analiz üretim sürecini esas aldığı ve üretim süreci ile mübadele sürecinin birliği üzerinden ilerlediğinden, bu aşamada söz konusu olan değer nasıl eklendiğidir. Her emekçi kendisine özgü üretici çalışma tarzıyla emek nesnesine belirli bir değer katar. Özlü bir biçimde ifade etmek gerekirse süreç değer yaratma sürecidir.

Bu da ancak başka bir gerçeklik üzerinden mümkündür. Daha önce belirli bir amaca yönelik olarak kullanım değerleri üreten emek olarak somut emek, kullanım değerlerinin kendi maddesinden, niteliklerinden, görünür özelliklerinden soyutlanması ile soyut emeğe indirgenmektedir. Çeşitli kullanım değerleri mübadele alanında birbirleriyle mübadele edilmek üzere hazır buldukları andan itibaren bütün emek ürünleri, kendilerinde taşıdıkları değer ya da bunun zorunlu görünüm biçimi olan mübadele değeri vesilesiyle birbirinden ayırt edilemeyen eşit insan emek gücü harcanmasını temsil etmektedirler.³² Ki böylece her emek ürünü az ya da çok soyut emek nicelikleri olarak kendini sunmaya başlamaktadır. Ancak bu aşamada daha önce basit değer biçiminde (dolaysız mübadelede) söz konusu edilmeyen bir soru gündeme gelmektedir.

“Sorun şudur: bu nicelikler nasıl ölçülecektir? Sorun şöyle konabilir: değişim-değerleri olarak metaların büyüklükleri arasındaki fark, bu metalarda maddileşen emek büyüklüğündeki fark olduğuna göre, bu emeğin kendisinin nicel varlık tarzı nasıldır? Devinimin nicel varlık tarzı, zaman olduğu gibi, emeğin de nicel varlık tarzı, emek-zamanıdır. Emeğin niteliğinin belirli olduğu varsayılırsa, bir emek ötekinden ancak süresiyle ayırddilebilir. Emek-zamanın ölçüsü, saat, gün, hafta vb. gibi normal zaman ölçüleri olacaktır. [M]etaların kullanım-değerlerinde maddileşen emek-zamanı, onları, değişim-değerleri ve dolayısıyla meta yapan öz olduğu gibi, onların değerlerini tam olarak ölçmeye yarayan ölçüdür de. Değişim [mübadele] değerleri, olarak bütün metalar donmuş emek zamanının belirli ölçülerinden başka bir şey değildir” (Marx, 2011b: 46-47).

O halde ikinci soru değer nasıl yaratıldığı olmalıdır! Her şeyden önce emeğin özel içeriği, amacı ya da nitelikleri bir yana bırakılarak tamamen toplumsal olarak gerekli emek zamanının ifadesi olan soyut emek üzerinden hareket etmek gerekecektir. Bu temelden hareket eden üretken emekçi, emek nesnesine, amacına uygun şekilde kullanılan emek araçları aracılığıyla, belirli bir miktarda, insanın canlı varlığında var olan yaratıcı ateş akıtmak suretiyle, emek eklemekte ve böylece değer yaratmaktadır. Yani emek, emek

aracı dolayısıyla nesnesiyle buluşmakta ve onda nesnelleşmektedir. Daha da açmak gerekirse, amaca uygun olmayan bir kullanım değeri değişikliğe uğratarak başka bir amaca uygun kullanım değeri haline getirildiğinde, ona, yeni değer katmak mümkün olmaktadır.³³

Burada altı çizilmesi gereken husus değer katmanın emeğin özel biçimiyle değil³⁴ soyut, genel toplumsal emek olması sayesinde gerçekleşmesidir. Belirli büyüklükteki bir değer eklenmiş olmasının esas etkeni somut yararlı emek değil, bu emeğin belirli bir süre boyunca harcanmış olmasını ifade eden soyut emektir. Yani, emeğin kazanmış olduğu bu iki yönlü niteliğinden ötürü, her bir özgül somut emek aynı zamanda, insan emek gücünün harcanması biçimindeki soyut genel emek olma özelliğiyle emek ürünlerine yeni değer katmaktadır. Daha biçimsel bir biçimde tarif etmek gerekirse; somut emek, emek sürecini temsil ederken, soyut emek değer yaratma sürecini ifade eder.

Artık anlaşılmalı olduğu üzere, metalar dünyası, gelişmiş bir iş bölümünün varlığında olasıdır. Somut emeklerin ürünleri olarak birbirleriyle karşılaşan ve eşit miktarda emek zaman içeren kullanım değerlerinin çeşitliliği olmaksızın meta biçiminin gelişmesi çok da mümkün değildir. Bu haliyle bakıldığında ise iş bölümü adeta toplumsal emeğin bütününe bir görünüşünü ifade eder (Marx, 2011b: 72). İş bölümünün gelişmesiyle birlikte, toplumu oluşturan herkes başkalarının ürettiği ürünlere bağımlı hale gelmekte ve emekçilerin birbirine bağımlılıkları arttığı ölçüde de emek toplumsal bir karakter kazanmaya başlamaktadır.³⁵

Bu sayede kullanım değerleri evrenselleşme olanağı bularak, yani mübadele değerleri biçimine girerek, elden ele geçmeye, mübadele değeri oldukları ellerden kullanım değerleri oldukları ele akmaya başlarlar. Zira bir emek ürününün, kullanım değeri ve mübadele değerinin birliği olarak meta olabilmesi için, kullanım değeri olarak hizmet edeceği bir başkasına mübadele yoluyla aktarılması icap etmektedir.

İnsanlığın ulaşmış olduğu bu düzeyde, mübadele değeri ve bunun genel eş değer biçimi olan para aracılığıyla gerçekleşen mübadele, üreticileri çok yönlü olarak birbirine bağımlı kılmakta ve karşılıklı olarak birbirini bütünleyen bireyler haline getirmektedir. Bireyler yalnız toplum için ve toplum içinde üretmekte ve bu sayede kullanım değerlerinin bir genellik kazanması ile birlikte her birey önemli bir toplumsallaşma olanağı yakalamaktadır. Bireylerin toplumsallaşmalarının koşulu ise verili toplumsal gerekli emek zaman üzerinden üretimde bulunmalarıdır. O halde buradaki problem

toplumsal üretim alanında toplanan bu üreticilerin neden ürünlerini mübadele ettikleridir. Bunun cevabı ise üretici güçlerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak gelişmiş iş bölümünün hala sınırlılıklarla malul olması ve en önemlisi de üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin esas belirleyici olmasıdır.

2.4. Basit Metalaşma Süreci

Basit değer biçiminde olduğu gibi iki kullanım değerinin değer ilişkisi üzerinden karşı karşıya geldikleri andan itibaren, ilk olarak bir şeyin metalaşmasından bahsetmek mümkün olmaktadır. Bu metalaşma süreci, kullanım değerinin doğrudan, kendisinden ayrılmış bir mübadele değerine dönüşmeden, meta biçimine girmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Amaç, yalnızca kullanım değeri, yararlılık ve bu yararlılığın tüketilmesidir. Üretici güçlerinin gelişmesine bağlı olarak üreticilerin *artık* üretebilmeleri ve bunu başka kullanım değerleri için mübadele ilişkisine sokmaları üzerinden şekillenen zorunlu bir meta biçimine dönüşme uğrağıdır. Dolayısıyla, somut emeklerinin ürünü olan kullanım değerlerinin hem kullanım değeri hem de bu kullanım değerine yapışık olan mübadele değeri olarak, aynı durumdaki başka kullanım değerleri ile karşı karşıya gelmeleri sonucu girmiş oldukları ilişkinin ürünü olan bir metalaşma söz konusudur.

Ancak burada henüz bunları “üçüncü bir şey”e indirgemek yani değerleri üzerinden tanımlamak mümkün değildir. Olup biten, kullanım değerinin bağımsız bir mübadele değerine yani soyut emeğe indirgenmeye gereksinim duymadan doğrudan kendisi için kullanım değeri olduğu bir başka üretken tüketiciye ya da bireysel tüketiciye geçmesidir. Bu tür bir metalaşma, aynı zamanda kullanım değerinin ya da somut emeklerin sınırlı bir toplumsallaşmasına işaret etmesi bakımından her şeyin metalaşmasına olanak sağlayan bir düzlemden henüz çok uzaktadır. Yani, toplumsal iş bölümünün gelişmesi ve artık ürünün söz konusu olması her ne kadar mübadeleyi olanaklı kılmış olsa da bu aşamada hem üretim hem de dolaşım, amaç olarak, yalnızca kullanım değeri ya da ihtiyaç gidermeye dönüktür.

İlla ki mübadele değeri kazanmış bir meta söz konusu edilecekse, bu biçim ancak onun ilk “fenomenal biçimi”ni (Mohun, 2002) ifade edebilir. Çünkü henüz kesin olarak emek ürünleri mübadele değeri gömleğini giyebilmiş değildir. Ancak zamanla, iş bölümüne bağlı olarak, somut emeklerin ve bunların ürünü kullanım değerlerinin çeşitlenmesi ile birlikte her emekçinin işi tek yönlüleşmeye başlar. Daha düne kadar aynı meta üreticisinin kendi yaptığı işlerden biri olan herhangi bir iş, artık bu kimse tarafından yapılan diğer işlerden koparak, ayrı ve özel bir iş haline gelmektedir. Bunun sonucunda,

kendisi tarafından yapılan herhangi bir ürün kendi başına ayrı bir meta olarak piyasaya gelebilmektedir. Bunun sonucunda da ürün, adeta üreticisi için kullanım değerini yitirmiş³⁶ sadece mübadele değeri haline gelmiştir. Öyle ki, kullanım değeri ile değer arasındaki, basit değer biçiminin sadece başlatmış olduğu ayrılma, çoktan tamamlanmış bulunmaktadır.

Sonuç olarak, metalaşma, bu andan itibaren, basit meta biçimi üzerinden söz konusu olabilmektedir. Her ne kadar dolaşım açısından bakıldığında tüm metalar ya da metalaşma biçimi aynı gibi görünse de üretim sürecine yani metanın nasıl üretildiğine bakıldığında metadan anlaşılması gereken emek süreci ile değer yaratma sürecinin dolaysız birliğidir. Amaç böylelikle değer içeren kullanım değerleri üretmektir. Ancak bir yandan da kullanım değeri olduklarını sezdirmek durumundadırlar. Nitekim bir kullanım değeri başkaları için yararlı olmalı ki mübadele edilebilsin yani içerdiği değeri gerçekleştirilebilsin ya da benzer biçimde değer taşınmalı ki zenginlik yaratılabilsin. Diğer bir deyişle, dolaşım süreci üzerinden bakıldığında mübadele edilmek üzere üretilen kullanım değeri ya da meta, kullanım değeri ile değer birliği olarak görünüyor olmasına karşın üretim açısından bakıldığında tüm süreç emek süreci ile değer yaratma sürecinin dolaysız birliğidir.

Belirli üretici güçlerin ve bunların belirlediği üretim ilişkilerinin yansıması olan bu metalaşma biçimi elbette bu düzeyde kalmayacak ve üretici güçlerin gelişmişliğine koşut olarak değişecek olan üretim ilişkileri çerçevesinde yeniden ve başka türlü belirlenimler kazanmaya başlayacaktır. Dolayısıyla insanlığın tarihsel yürüyüşü devam etmekte ve meta biçimi yeni bir niteliğe bürünerek yolculuğuna devam edecektir. Bu yolculuk tarihin belirli bir anında adeta yasaklı meyveyi yiyerek cennetten dünyaya fırlatılan insan misali emek piyasasına fırlatılan ve özgün bir metanın sahibi olan insanlar ile buluştuğunda, yeni bir biçime kavuşacaktır.

3. Genelleşmiş Meta Üretimi

Basit metalaşmanın darlığına ve sınırlılığına denk düşen uzun bir tarihi süreçten sonra ürünlerin hemen hemen hepsinin hangi koşul altında meta biçimini aldıkları bulunmaya çalışılsa, bunun ancak, tümüyle özel bir üretim tarzı temelinde, kapitalist üretim tarzı temelinde gerçekleştiği görülecektir. Başka bir deyişle, kapitalist iş bölümü³⁷ temelindedir ki her türlü ürün, zorunlu olarak meta biçimini alır ve dolayısıyla bütün üreticiler, zorunlu olarak birer meta üreticisidir. Bu nedenle ilk kez kapitalist üretimin su yüzüne çıkışıyladır ki tüm kullanım değerleri genel olarak mübadele değerince dolaylanabilmektedir. Eş deyişle, metalar birbirleriyle sadece ve sadece

değerler olarak ilişkiye geçmekte ve böylece birbirlerinin karşısında salt mübadele değeri olarak görünmektedirler.

O halde insanlar için yararlı olabilecek her şeyin yani bütün kullanım değerlerinin mübadele değerine dönüşerek metalaşmalarına denk düşen bu sürecin nasıl işlediğini adım adım izlemek kendisini bir zorunluluk olarak dayatmaktadır. Bunu yapabilmek için de bir miktar daha dolaşım alanından ilerlemek gerekecektir. Böylece, hem dolaşımdan doğan ama aynı zamanda dolaşımdan doğmayan yeni bir kategori üzerinden, süreci ele almak mümkün olacaktır.

3.1. Paranın Sermayeye Dönüşümü

Paranın sermayeye³⁸ dönüşebilmesi için verili olarak gelişmiş bir meta dolaşımının olması gerekmektedir. “Meta üretimi ve gelişmiş meta dolaşımı, yani ticaret, sermayenin içinde doğduğu tarihsel koşulları meydana getirir”³⁹ (Marx, 2011a: 151). Zira meta mübadelesinin koşulladığı yasalar olmaksızın ve dolaşım hareketi içerisinde gelişmiş olduğu şekliyle mübadele değeri ve paranın hareketinden yola çıkılmadan sermayenin hareketini anlamak imkânsızdır. Can alıcı soru: bu nasıl olacaktır? Basit dolaşım yani $M - P - M$ işleminde bir meta eninde sonunda başka bir meta ile mübadele edildiğinden ve bu da kullanım değerleri edinmek üzere mübadele değerlerinin yani onlarda cisimleşmiş eşit emek zamanların gerçekleşmesi olduğundan, bu döngünün “kendi değerini artıran değer ” olarak sermayeye dönüşmesi imkânsızdır. O halde meta mübadelesinin yasaları işliyorken, “kendi içinde kendini yenileyen” ya da “kendisini kendi kaynaklarıyla yeniden ateşleyen” bir meta ya da değer nasıl mümkün olacaktır? Marx bu soruyu şöyle formüleştirmektedir:

“Henüz tırtıl halindeki bir kapitalistten başka bir şey olmayan para sahibinin, metaları tam değerleri ile satın alması, tam değerleri ile satması, ama gene de sürecin sonunda, koyduğundan daha fazla değeri çekmesi gerekir. Tırtılımızın kelebeğe dönüşmesi, hem dolaşım alanında gerçekleşmeli hem de dolaşım alanında gerçekleşmemelidir. Problemin koşulları işte bunlardır. *Hic Rhodus hic salta!*” (Marx, 2011a: 169).

Dolayısıyla tüketilmek amacıyla metaların dolaştırıldığı $M - P - M$, yani ancak paranın “dolap beygiri” gibi dolaştırıldığı bu döngüdeki bireysel tüketimlerden ziyade, yeniden üretime ve yeni değerlerin üretimini amaçlayan üretken tüketimlerin söz konusu edileceği biçimler keşfedilmek durumundadır (Rosdolski, 2012: 206). Bu da $M - P - M$ döngüsünün, $P - M - P$ biçimine çevrilmesini gerektirir. Ki ancak bu hareketin ürünü olarak; “para, sermayeye

dönüşür, sermaye olur ve tanımı gereği bile sermayedir” (Marx, 2011a: 152). Böylece, sermaye doğası gereği artık değer doğuran değer biçiminde görünür olmaktadır.

“Bundan ötürü, bu sürecin tam biçimi P-M-P’ şeklindedir ve burada $P'=P + \Delta P$, yani işin sonunda elde edilen para miktarı, başlangıçta dolaşıma sokulan para miktarı ile bir fazlalığın toplamına eşittir. Bu fazlalığa, yani başlangıçtaki değeri aşan kısma artık değer (*surplus value*) adını veriyorum. Bundan dolayı, başlangıçta dolaşıma sokulan değer, dolaşımda sadece olduğu gibi kalmaz, değer büyüklüğünü değiştirir, kendine bir artık değer ekler veya kendini değer olarak büyütür. Ve bu hareket onu sermayeye dönüştürür” (Marx, 2011a: 155).

Bu andan itibaren, paranın sahibi, bu hareketi bilinçli ve amaçlı olarak gerçekleştiren bir kapitalist haline gelir. Amaç değerın kendisini büyütmesi yani artık bir değer elde etmektir. Bu öyle bir andır ki, bundan böyle, kesinlikle kullanım değeri amaçlı bir üretim kapitalist için söz konusu değildir. Amaç, “tek bir kez elde edilen kâr değil, yalnızca dur durak bilmeyen kâr sağlama hareketidir” (Marx, 2011a: 157).

Bu hareket her ne kadar her koşulda ilk olarak dolaşım alanında başlıyor olsa da dolaşım sürecinde tüm metalar kendi değerleri üzerinden eşit değerler olarak karşı karşıya geldiklerinden kendi değerlerini arttırmaları söz konusu değildir. Dolayısıyla bundan böyle farklı bir sürecin işlemesi gerekmektedir.

3.2. Emek Gücü Metası ve İlk Birikim

Marx, *Kapital*'de bir değerın kendi değerini arttırmasını mümkün kılan süreci sezdirilmeye çalışırken sorduğu sorulara cevap vermeden önce okuyucuyu bir hayli zorlamaktadır. Sanki ısrarla bunun dolaşımdan kaynaklanamayacağını vurgulamak istemektedir. Soruların sonunda ulaştığı noktada; değişikliğin metaların değerinden ya da mübadele değerinden değil ancak kullanım değerinden yani aynı zamanda yararlı olanın tüketimi demek olan üretimden doğabileceğini söylemektedir. O halde; üretim sürecinde tüketilen şey nedir?

“Bir metanın tüketiminden değer çıkarabilmek için, para sahibi dostumuzun, dolaşım alanında, yani piyasada, kullanım değeri değer kaynağı olma özel niteliğine sahip bulunan ve dolayısıyla tüketimi bizzat emeğin maddileşmesi ve bunun sonucu olarak da değer yaratması demek olan bir metayı keşfetme şansına sahip olması gerekirdi. Ve para sahibi böyle özel bir metayı piyasada gerçekten bulur: Bu meta, *emek kapasitesi* (*Arbeitsvermögen*) ya da *emek gücüdür*⁴⁰ (*Arbeitskraft*) (Marx, 2011a: 169-170, italikler Marx'a aittir).

Demek ki, sermaye sahibinin parasını “kendi değerini artıran değere” dönüştürebilmesi için emek gücünü bedeninde taşıyan “özgür işçiyi” emek piyasasında hazır bulması gerekmektedir. Bu öyle bir özgürlüktür ki, üreticilerin hem geçim araçlarını yeniden üretebilecek üretim araçlarından yoksun kalması bakımından ironik bir özgürleşmeyi hem de kendisinin en kıymetli hazinesi olan emek gücü metasını özgür iradesiyle satabilmesini temsil etmektedir.

Peki nasıl? Bu sorunun cevabı çok önemlidir, çünkü bu öyle bir tarihsel koşuldur ki, “toplumsal üretim sürecinin yeni bir çağını” başlatmaktadır. Bu çağ artık kapitalist üretim tarzının egemen olduğu çağdır. Ve bu çağ maalesef fethin, boyunduruk altına almanın, soygun için insan öldürmenin, kısacası zorun rol oynadığı ve dolaysız üreticinin “mülksüzleştirilmesinin öyküsünün, insanlık tarihine kandan ve ateşten harflerle yazıldığı” (Marx, 2011a: 688) ilk birikim süreci ile başlamaktadır.⁴¹ Marx, ilk birikim sürecinin amacını ve sonuçlarını şöyle açıklamaktadır:

“Kapitalist üretim tarzının “ebedî doğal yasaları”nı yaratmak, işçilerle emek koşulları arasındaki ayrılmayı tamamlamak, bir kutupta toplumsal üretim ve geçim araçlarını sermayeye dönüştürmek, karşı kutupta halk kitlesini ücretli işçiler, modern tarihin yapay yaratıkları olan özgür “çalışan yoksullar” haline getirmek, *tantae molis erat* (böylesine bir zahmeti gerektiriyordu). Eğer para, Augier’e göre, “bir yanağında doğuştan bir kan lekesi olduğu halde dünyaya geliyor”sa, bu durumda sermaye tepeden tırnağa kana ve pisliğe bulanmış olarak gelir (Marx, 2011a: 727, vurgular Marx’a aittir).

Çok büyük zulümlerle oluşturulmuş bu koşullarda olup biteni anlamak bu aşamadan sonra daha mümkün görünmektedir. Emek gücü piyasasında, derisini yüzdürmek üzere bekleyen, mülksüzleştirilmiş, emeğinin nesnel koşullarından (üretim araçları, geçim araçları) kopartılmış⁴² yani daha düne kadar bizzat kendi üretim araçlarının sahibi ve bu nedenle ürettiği ürün kendisinin olan emekçiler, sermaye ile karşı karşıya gelmek zorunda kalmaktadır. Bu karşılaşmada kapitalistin elinde para olarak bulunan değer, değerine değer katmak için emek gücünü, diğer metaların mübadelesinde söz konusu olan yasalar çerçevesinde satın aldığı görülmektedir. Kapitalist, ona değerinin görünüm biçimi olan fiyatı yani ücreti ödeyerek, emek gücü metasının mübadele değerini gerçekleştirir.

Böylece kapısında “İşi olmayan giremez!” yazılı olan üretimin yapıldığı sınırlar ülkesine giren emek gücü tüketilmeye başlanır. Emek gücünün tüketilmesi

demek değerın üretilmesi ama yalnızca değerin değil artık değerin de üretilmesi yani dolayısıyla sermayenin üretilmesi demektir. Bu aslında genel olarak bakıldığında tüm olup biten, emek gücünün emek araçlarını kullanarak emek nesnesi üzerinde değişiklik yaratmak suretiyle yeni kullanım değerleri üretimi olarak görünse de süreç çok başka bir anlam kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla süreç yalnızca var olan kullanım değerlerinin işlenerek onlara değer eklenmesi değil aynı zamanda bu değer eklenirken bir de ek bir değer yani artık değer eklemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu haliyle de süreç sadece değer yaratma süreci değil aynı zamanda değerlendirme sürecidir.⁴³

3.3. Değerlenme Süreci ve Artık Değer

Nasıl ki meta üretimi sırasında kullanım değeri yalnızca mübadele değerinin taşıyıcısı olarak söz konusu oluyor ve emek süreci yalnızca ama yalnızca değer yaratmanın aracı haline geliyorsa; sermayenin üretiminin söz konusu olduğu bu düzlemde ise emek sürecinden beklenen biricik yarar, değerlendirme sürecinin taşıyıcısı ve aracı olmasıdır. Bundan önceki meta üretimi biçiminde metanın sahibi kendi emeği ile değer yaratabiliyordu ancak ne yazık ki bu değer kendini büyüten bir değer haline gelemiyordu. Örneğin, meta sahibi, deriden çizme yaparak, deri biçimindeki kullanım değerini çizme biçimindeki farklı bir kullanım değerine dönüştürmeye kalktığında somut emeği ile deriyi çizme haline getirirken, aynı zamanda somut emek üzerinden derideki değeri çizmeye aktarmakla kalmaz bir de soyut emek üzerinden yeni bir değer katardı (Marx, 2011a: 168). Ancak günün sonunda olup biten, derinin değerine çizme yapım aşamasında yeni ek emek gücü katma yoluyla yeni bir değer eklemek ve çizmede cisimleşmiş daha büyük bir değer elde etmektir. Ancak, derinin değeri değişmeden kalmakta, değeri artmamaktadır. Dolayısıyla da, derideki değer kendi değerini daha da artıran bir değer haline gelmek için gerekli olan artık değeri üretememektedir.

Bunun yapılabilmesinin tek koşulu ise yukarıda gösterildiği üzere, meta üreticisinin dolaşım alanında özgün bir meta ile karşı karşıya gelmesidir. Emek gücü metasını emek piyasasında hazır bulan (ki nasıl bulduğu zaten biliniyor) kişileşmiş sermaye, kişileşmiş emek gücüne emek gücünün bir günlük değerini yani bunun görünüm biçimi olan mübadele değerini ödemekte ve böylece emek gücünün kullanım değerini elde etmektedir. Böylece mübadele değerinin gerçekleştirilmesi ile kullanım değeri elde edilen emek gücü, üretim araçları ile birleştirilmek suretiyle üretken bir biçimde tüketilir. Yani daha metaforik bir anlatımla, kapitalist, “emek gücünü satın alarak, emeği, canlı bir maya olarak, ürünün yine kendisine ait olan cansız unsurlarına katmış-tır” (Marx, 2011a: 188).

Sonuç bir ürünle tamamlanır ve bu ürünün çizme olduğu varsayılmış olsun. Ancak daha önceki çizmeden özsel olarak farklı bir çizme üretilmiştir. Her şeyden önce kapitalist bu çizmeyi kendisi için üretmemiştir, çünkü bu aşamada kullanım değerinin kendisi asla karşılıksız sevilen bir şey değildir. Kullanım değeri olarak çizme öncelikle bir mübadele değerine sahip olmak, dolayısıyla satılacak bir meta olarak üretilmek zorundadır. Dahası, kendisini oluşturan unsurların, makine, boya, deri vb. gibi üretim araçlarının ve kullanılan emek gücünün değerinden daha büyük bir değere sahip bir meta olmak durumundadır. Çünkü o, sadece basit bir meta olmakla yetinemeyecek kadar kendisini “değerli” hissetmektedir. Amaç yalnızca “bir kullanım değeri değil aynı zamanda bir meta, yalnızca kullanım değeri değil aynı zamanda değer ve yalnızca değer değil aynı zamanda artık değer üretmektir” (Marx, 2011a: 189).

Amaç değişince zorunlu olarak sonuç da değişmektedir. Sonuç, ne salt kullanım değeri olan bir ürün ne de kullanım değeri ile değer birliği olan bir metadır, sürecin özgün ürünü artık değer ile “mayalanmış” bir metadır.⁴⁴ Böylece, emek süreci daha önce olduğu gibi yine araç olsa da, şimdi daha önceden farklı olarak, amaç değerlenme süreci ya da artık değer üretimidir.

Nihayet, olup biteni daha incelikli bir biçimde analize tabi tutarak, belki de kafalarda sorunsallaşmış olan, değer yaratma süreci ile değerlenme sürecinin özgünlüklerine bakmak gerekmektedir.⁴⁵ Bunun için de ilk olarak yapılması gereken artık değer kaynağının neliğine işaret etmektir. Kişileşmiş sermaye olarak, kapitalistimiz, emek piyasasına fırlatılmış emek gücü ile karşı karşıya geldiğinde emek gücünün mübadele değerini gerçekleştirerek her ölümlü meta sahibi gibi metasını tüketmeye yani kullanım değerini gerçekleştirilmeye koyulur. Bunu elbette sıradan ölümlülerden farklı bir biçimde yapacaktır. Emek gücü metası üretim sürecinin dışında bireysel tüketim alanında değil bizzat üretim sürecinde tüketilir yani üretken olarak tüketilir. Ve tükettikçe cansız olan (üretim araçları) ne varsa canlı hale getirir, her şeye hayat verir.

Bu hayat verme ilginç bir biçimde kapitaliste hiçbir biçimde ek bir maliyet getirmemektedir. Çünkü kapitalist emek gücü metasının değerini ödemiş ve onu hiçbir biçimde aldatmamıştır.⁴⁶ Ancak, emek gücü metası tüketildiğinde kendi değerini aşan bir değer yaratmaktadır. Bunun nedeni ise emek gücünün mübadele değeri ile kullanım değeri arasında bir fark olmasıdır. Şöyle ki; emek gücü metasının değeri tıpkı diğer tüm metalar gibi üretilmeleri için gerekli olan emek zaman üzerinden hesaplanmaktadır. Bu da emek gücünün geçim araçları sepetinde yer alan tüm kullanım değerlerinin değerine eşit bir değer olarak hesaplanmaktadır⁴⁷.

Buraya kadar her şey meta mübadeleleri yasasına uygun bir biçimde gerçekleşmekte ve her meta kendi değeri üzerinden eş değerler olarak mübadele edilmektedir. Ancak sisli puslu mübadele alanının curcunasından sıyrılıp üretim alanına girildiği andan itibaren hiçbir şey eskisi gibi olamayacaktır. Üretim sürecinde emek gücü metasının kullanım değeri tüketildiğinde kendi değerini aşan yeni bir değer üretmektedir. Ne de olsa, emek gücünün kullanım değeri tam da “üretimde emeğe dönüştürülerek yeni değer yaratma yeteneğidir” (Foley, 2002: 368). Dolayısıyla da emek gücünün değeri ile üretim sürecinde ürettiği değer arasında bir fark oluşmakta ve bu da artık değeri doğurmaktadır.

Daha yakından bakıldığında ise bu süreç, belli bir noktasının ötesine uzatılmış değer yaratma sürecinden başka bir şey değildir. Emek gücü metası emek sürecinde tüketildiğinde kendi değerine eşit bir değeri yarattığı değer yaratma süreci ile sınırlanmış olsaydı hiçbir biçimde artık değer oluşmazdı. Kapitalistimiz emek gücü metasının emeğini bir vampir gibi emebilmek için onu önüne *gerekli emek zamanının*⁴⁸ ötesindeki bir artık zamanda da tüketebileceği kadar üretim aracı (emek nesnesi ve emek aracı) koyar. Emek gücünün değeri de bir gün üzerinden ödendiğinden emekçimiz bir gün boyunca bu üretim araçlarını tüketir. Ancak tüketimin sonucunda oluşan ürün hem emek gücünün kendi değerine eşit bir değeri ürettiği gerekli emek zamanının cisimleştiği gerekli ürünü temsil ederken ek olarak bir de gerekli emek zamanının uzatılmasına bağlı olarak *artık emek zamanda*⁴⁹ oluşan artık değer maddileştiği bir artık ürünü temsil etmektedir.⁵⁰

Basitçe örnekleyip geçmek gerekirse; emekçinin emek gücünü yeniden üretebilmesi için toplumsal olarak gerekli zamanın altı saat olduğu varsayıldığında; emek gücüne altı saatlik emek zamanı üzerinden mübadele değerini ödeyen kapitalist, emek gücünü on iki saat boyunca çalıştıracaktır. Bu durumda emek gücü metasının sahibi altı saat kendisinin değerine eş bir değeri yaratırken geriye kalan altı saatte ise kapitalistin varlık sebebi olan bir artık değer üretecektir. Yani ilk altı saat emek gücünün değerini ürettiği değer yaratma süreci iken ikinci altı saat ise emek gücünün artık değer yarattığı değerlenme sürecini ifade eder. Ya da, birinci saatin karşılığı ücret olarak emek gücü sahibine ödenmişken, ikinci altı saat karşılığı ödenmeyen emek olarak her hangi bir zahmeti gerektirmemiştir.⁵¹

Marx buraya kadar görülen artık değer elde etme biçimini *mutlak artık değer* üretimi olarak adlandırmaktadır. Ancak kapitalistler zamanı gerekli emek zamanının ötesine istedikleri kadar uzatma noktasında bir takım sınırlarla

karşılaşmaktadırlar. En basit biçimde emek gücü metasının kendisini yeniden üretebilmesi için belli bir süre üretimin dışında kalması gerekmektedir. Yine benzer biçimde işçi sınıfı, mücadeleleri ile iş gününü kısaltarak artık emek zamanının kısaltılmasını sağlayabilmektedir. Dolayısıyla, sermaye yeni yöntemler geliştirmek zorunda kalmakta, böylece artık emek zamanı uzatmak yerine gerekli emek zamanı kısaltmanın yollarını aramaktadır. Elbette bunu yapabilmesi önemli bir teknik temeli zorunlu kılacaktır.

“Çünkü, emeğin üretkenliğini yükseltmek, emeğin üretkenliğini yükselterek emek gücünün değerini düşürmek ve böylece bu değerın yeniden üretimi için gerekli olan iş günü parçasını kısaltmak için, sermaye, emek sürecinin teknik ve toplumsal koşullarını ve dolayısıyla da üretim tarzının kendisini kökten değiştirmek zorundadır” (Marx, 2011a: 308).

Böylece, iki tür artık değer üretim yöntemi olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi iş gününün uzatılması ile artık değer üretimi olan “mutlak artık değer” üretimi iken, bir diğeri teknik temelin değişmesinden sonra, gerekli emek zamanının kısaltılması sonucunda iş gününün iki kısmının büyüklükleri arasındaki oranın değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan, *görelî artık değer* üretimidir.⁵²

Hangi biçimde olduğunun şu aşamada çok da önemli olmadığı bu her iki durumda da emek gücü metasını satın alan kişinin amacı, salt bir biçimde, sermayesini değerlendirmek ve kendisinin ödediğinden daha fazla emek içeren bir meta üretmektir. Daha da altını çizmek gerekirse; kendilerinde sermayenin “karşılıklı olarak hiçbir şey ödememiş olduğu ama yine de metaların satışı ile gerçekleşip cebine inen bir değer kısmı bulunan” metalar üretmek esas amaçtır. Bir amaçtan öte, bu kendisini katı bir zorunluluk olarak dayatan kapitalist üretim tarzının mutlak yasası olan artık değer yasasının doğal sonucudur (Marx, 2011a: 598).

Bu yasa işlemeye başladığı andan itibaren hiçbir kapitalist, kendisinin önceli olan bir meta üretici ile kıyaslanmak istemez. Bu noktadan itibaren, üretim süreci ne dolaysız kullanım değerinin üretildiği salt emek süreci ne emek süreci ile değer yaratma sürecinin birliğidir. Üretim süreci pür bir biçimde emek süreci ile *değerlenme sürecinin* birliğidir. Bu da emek sürecinin yükünü gittikçe ağırlaştırmaktadır. Çünkü süreç bundan böyle özünde *karşılıklı ödenmemiş emek*⁵³ olan artık değerın üretimi olan değerlenme sürecinin aracı ya da taşıyıcısıdır.

3.4. Emek Süreci ile Değerlenme Sürecinin Birliği Olarak Meta

Değerlenme süreci olarak üretim süreci, meta üretiminin koşulu olarak emek gücünün sömürülmesi olgusunun temel ilke haline geldiği kapitalist üretim tarzına temel karakterini vermektedir. Bu da, meta üretecek kapitalistin aynı zamanda emek gücünün sömürüldüğü bir süreç başlatması demektir. Böylece çığır açıcı bir biçim olarak, kapitalist sömürü tarzı, tarihsel gelişimi içinde hâlihazırda gelişmekte olan emek sürecini farklı bir biçimde örgütlemek ve toplumun tüm ekonomik yapısını baştan sona yeniden yapılandırmak suretiyle kendisinden önceki tüm üretim tarzlarını gölgede bırakmaktadır (Marx, 2012: 45-45).

Ancak en başta vurgulandığı üzere, hangi üretim tarzı temelinde olursa olsun üretim her koşulda zorunlu olarak emek sürecini yani insanın üretici güçleri ile doğanın üretici güçlerinin buluşması ve bunun üzerinden doğanın insanın amacına uygun hale getirilmesini içermektedir. Dolayısıyla, kapitalist üretim süreci aynı zamanda bir emek süreci olarak, emek sürecini belirleyen tüm genel belirlenimleri ortadan kaldıramamaktadır. Tam tersine aynı temel üzerinde hareket etmek zorundadır. Böylece, kapitalist üretim süreci her ne kadar başka amaçlar tarafından güdülenmiş olsa da en nihayetinde ürünler ya da metalar üretir. Ve bu ürünler, kullanım değeri ile değer birliği olarak kendilerinde nesnelleşmiş emek içeren metalarlardır. Ancak, burada da kullanım değeri mübadele değerinin taşıyıcısı ya da somut emek soyut emeğin aracı haline gelmekten muaf kalmaz. Hatta emek süreci değer yaratma sürecinin aracı haline gelmekle kalmaz daha da fazlasını ifade eder. Emek süreci bu andan itibaren değerlendirme sürecinin aracıdır. O halde daha önceki metaların üretim süreci “emek süreci ile değer yaratma sürecinin birliği olarak üretim süreci” iken, şimdi artık süreç, “emek süreci ile değerlendirme sürecinin birliği olarak üretim süreci”nden başka bir şey olmayan kapitalist üretim sürecidir. Hatta ve hatta altını kalın mı kalın bir çizgi ile çizerek söylemek gerekirse; *meta üretiminin kapitalist biçimidir.*

“Ve gene ancak bu andan itibaren meta üretimi genelleşmeye ve üretimin tipik biçimi haline gelmeye başlar; ancak bu andan itibaren, her şey, daha baştan, satılmak için elde edileceği bilinerek üretilir ve üretilen bütün zenginlik dolaşım alanından geçer. Ancak ücretli emek kendi temeli haline geldiğinde, meta üretimi, kendini toplumun tamamına zorla kabul ettirir; ve ancak bundan sonra, gizli kalmış bütün güçlerini açığa vurur ve geliştirir. Ücretli emeğin araya girişinin meta üretimini bozduğunu söylemek, meta üretiminin, bozulmadan kalacaksa, gelişme gösteremeyeceğini söylemek demektir. Meta üretimi, kendi özünde yatan yasalara uygun olarak, ne oranda kapitalist üretim haline gelirse,

meta üretiminin mülkiyet yasaları da o oranda kapitalist mülk edinme yasalarına çevrilir” (Marx, 2011a: 568).⁵⁴

Bundan böyle “artık değer kapitalistin metasıdır” (Marx, 2011a: 567); ve asla mı asla bir başkasının olmayacaktır. Nasıl ki emek süreci değerlendirme sürecinin aracı haline gelmiş bulunmaktadır, bundan sonra meta üretiminin kendisi de bu amaç – artık değer – için bir araç olarak görünecektir. O halde, kapitalist üretim tarzının gelişmesine bağlı olarak, üretici güçlerin gelişmişlik düzeylerindeki muazzam artışla birlikte, üretilen her ürün zorunlu olarak şimdiden sonra değer artı artık değerın nesnelleştiği bir meta olarak tek tipleşecektir (Marx, 2011a: 829). Ve bu dürtü adeta bir virüs gibi her yana yayılacak ve bu yayılma ile birlikte üretim alanları çeşitlenecek, ürünlerin mübadele edilebilirlik alanları genişleyecek ve “muazzam bir meta yığını” oluşacaktır. Bu da kullanım değeri olan her şeyi metalaştırmanın arkası olacaktır. Böylece devran dönmüş ve bu andan itibaren kapitalist üretim tarzı genelleşmiş meta üretimi olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

3.5. Genelleşmiş Metalaşma Süreci

Bu tarih sahnesine çıkış elbette bir anda olup bitmemiştir. Bu adeta sürekli ve kesintisiz bir biçimde devam etmiş ve süreç kullanım değerlerinin önce basit metalara daha sonra ise sermayenin ürünü olan metalara dönüşmesi ile devam etmiştir. Ve gelinen noktada meta iki yönlü bir nitelik kazanmış bulunmaktadır.

“[Basit] Metadan, ürünün –kapitalist üretimin temeli ve ön koşulu olan– bu özgül toplumsal biçiminden, hareket ediyoruz. Bireysel ürünü elimize alıp, meta olarak içerdiği, ona meta damgasını vuran **biçim belirlenimlerini** çözümlüyoruz. Kapitalist üretimden önce **ürünün büyük bir bölümü, meta olarak üretilmez**, meta hâline gelmez. Öte yandan o dönemde, üretime giren ürünlerin büyük bir bölümü meta değildir, meta olarak üretim sürecine girmez. Ürünlerin metalara dönüşmesi sadece tek tük noktalarda yer alır, sadece üretim fazlasını ya da sadece tek tük alanları (manifaktür ürünleri) vb.ni kapsar. Ürünler, ne bütünüyle ticari mal olarak sürece girer ne hepten o şekilde oradan çıkar. Gene de belirli sınırlar içindeki meta dolaşımı ve para dolaşımı, dolayısıyla ticaretin belirli bir derecede gelişmesi sermaye oluşumunun ve kapitalist üretim tarzının ön koşuludur, başlangıç noktasıdır. Kapitalist üretimin en basit ögesi olarak metadan hareket ederken onu, böyle bir ön koşul olarak ele alıyoruz. Ama öte yandan meta kapitalist üretimin ürünüdür, sonucudur. Başta onun ögesi olan, daha sonra, onun kendi ürünü olarak kendini ortaya koyar. Ancak kapitalist üretim temelinde, meta olmak ürünün genel biçimi hâline gelir ve kapitalist

üretim ne kadar çok gelişirse bütün üretim bileşenleri, o sürece, meta olarak o kadar çok girer” (Marx, 2011a: 825; vurgular sonradan).

Her şeyin adeta hızla metalaştığı bu aşamada, meta artık en baştan beri üzerinde tartışılan meta değildir, o, bu andan itibaren kapitalist üretim sürecinin bir ürünü olarak metadır. Bu metalaşma sürecinden önce basit metalaşma sürecinde söz konusu olan meta, genel olarak, belirli bir emek zamanının nesnelleştiği yani değer cisimleştiği ve dolayısıyla belirli bir mübadele değeri ile temsil edilen metaydı. Ancak bundan böyle meta denilince anlaşılması gereken; emek süreci ile değerlendirme sürecinin birliği olan üretim sürecinin sonunda ortaya çıkmış, kullanım değeri ile hem değer hem de artık değer görünüm biçimi olan mübadele değerinin çelişkili birliğini temsil eden döllemiş metadır.

Kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle beraber meta sadece genelleşmeyle kalmayacak aynı zamanda üretim sürecinin her aşamasında genel biçim olarak kendisini dayatmaya başlayacaktır. Yani hem üretim etmenleri olan emek nesnesi, emek aracı ve emek gücünü üretim sürecine birer meta olarak sokma eğiliminde olacak hem de bunların gerçek anlamda başkalaşımaları ile oluşan ürünleri meta biçiminde doğurma güdüsüyle hareket edecektir. Bu yolla da, daha önceki metalaşma biçiminde de gösterilmeye çalışıldığı üzere, daha önceki üretim aşamalarında kısmen meta biçimini alan kullanım değerleri ve basit metalar, içinde buldukları sınırlılıktan kurtularak, kapitalist üretim tarzının değerlendirme dürtüsüyle hükmettiği emek sürecinin bir ürünü olmaya başlayacaklardır. Tam da bunu başardıkları noktada kendilerini *sermayenin ürünü olan bir meta olarak* var edebilmeleri mümkün olacaktır.⁵⁵

Bunun maddi koşulları ise kapitalist üretim tarzı ile birlikte iyice olgunlaşan emeğin üretici güçlerinin gelişmiş bulunması ve üretimin muazzam bir iş bölümünün ürünü olarak gerçekleşebiliyor olmasıdır. Bu iş bölümüne bağlı olarak da, üretim alanları ve bunların alt dalları çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Dolayısıyla şimdi artık “muzzam bir meta yığını” biçiminde görünen bir üretim kütleli söz konusudur. İşte tam da bu andan itibaren her şey mübadeleye konu edilir hale gelmekte; metaların mübadele edilebilirlik alanları gelişmektedir. Böylece, ürünlerin, meta olarak karakterleri yani aynı zamanda mübadele değerleri olarak karakterleri gelişmektedir.

İşte bu her şeyin mübadeleye konu edilebilir hale gelmesi olgusu, tüm olup biten sanki dolaşım alanında gerçekleşiyormuş yanılsaması yaratabilmektedir. Ki bu da metalaşma söz konusu olduğunda metanın genel olarak kullanım değeri ile mübadele değerinin birliği olan meta olarak düşünülmesi

sonucunu doğurmaktadır. Yani dolaşım düzeyinden bakıldığında her meta kullanım değeri ile mübadele değerinin birliği olarak görünmektedir. Ancak üretim düzeyi üzerinden bakıldığında, meta kendisini şimdi farklı “biçim belirlenimleri” içinde sunmaktadır.⁵⁶

İlk bakışta göze çarpan nokta, metada nesnelleşen değer, belirli bir *toplumsal olarak gerekli emek zaman* olmakla birlikte, kimden kaynaklandığının muğlaklaşmış olmasıdır. Çünkü söz konusu olan meta bireysel bir ürün değildir. Adeta üretim sürecinde yer alan hiç kimsenin “bu benim ürünümdür” diyemeyeceği bir durum söz konusudur. Her bireysel emek toplam emeğin ancak bir kesri olmak durumundadır. Bir başka belirlenim ise, sermayenin ürünü olarak meta; kısmen *karşılığı ödenmiş emeği* içerirken kısmen de *karşılığı ödenmemiş emeği* içermektedir. Ve son olarak, en başta bağımsız üreticilerin ürünü olarak bağımsız gibi görünen meta bundan böyle sermayenin toplam değeri ve artık değeri taşıyan bir metadır (Marx, 2011a: 830-831). Dolayısıyla metanın içerdiği değer devasa boyutlardadır. Bunların tek tek satılması metanın içerdiği değer gerçeğe geçirmesini sağlayabilecek durumda değildir.

Bu durumda, söz konusu metalaşma, bu koşullar veriliyken, başka bir biçim altında gerçekleşmektedir. Bundan böyle sermayenin nüfuz ettiği her şey böylesi bir metalaşma sürecini tatmak zorunda kalacaktır. Tüm emek süreçleri değerlendirme sürecinin boyunduruğu altına alınmaya çalışılacak ve her şey sermayenin üretim sürecinde artık değer ya da *karşılığı ödenmeyen emek zaman* içeren metaların üretilebileceği değerlendirme süreçlerine çekilmek istenecektir. Zira bunu yapabildiği ölçüde sermaye birikimi her hangi bir engelle karşılaşmadan ya da karşılaşsa bile kendi engeli haline gelen krizleri bir biçimde aşarak kendisini var edebilmekte veya kapitalist meta üretimini sürdürebilmektedir.

Bunun çok iyi farkında olan kapitalistler, tam da bu bilinçle, el attıkları her yerde bu dönüşümü hızlandırmaya⁵⁷ ve artık değer üretmemesi bakımından ne kadar üretken olmayan emek süreci ya da üretken olmayan emek varsa onları artık değer sömürülebileceği değerlendirme süreçlerine çekmek için bir an bile tereddüt etmemektedirler. Hatta o denli, metalaştırma güdüsüyle hareket edilmektedir ki, her hangi bir emek sürecinin ürünü olmayan ya da somut olarak, madden, elle tutulamayan her türlü “yararlı etki” bile meta biçimine sokulmaya çalışılmaktadır. Metalaşma, böylece, her şeyi karşılığı ödenmeyen emek zamanının sömürüldüğü mangelere sıkıştırmak anlamına gelmektedir.

4. Metalaşmanın Önündeki Engeller ve Bunların Aşılması

Buraya kadar olan sunum adeta ideal bir kapitalist üretim tarzının söz konusu olduğu bir durumun tasviri niteliğindedir. Ancak bilindiği üzere birleşik ve eşitsiz gelişimin sonucu olarak tüm toplumsal formasyonlarda bu metalaşma süreçleri eşit bir biçimde gelişmemekte dolayısıyla daha çok bileşik bir gelişme söz konusu olmaktadır. Buradaki analizle de bağını kurarak ifade etmek gerekirse; esas itibarıyla, yukarıda bahsi edilen iki metalaşma biçiminin ve hatta metalaşmanın mümkün olmadığı emek süreçlerinin de eş zamanlı olarak yan yana var olabildiği ve bunların sürekli kesişebildiğini ifade etmek mümkündür.⁵⁸ Daha açık bir ifadeyle, dünya pazarının tüm bu meta olan ya da meta olmayan her şeyi bir araya topladığı ve büyük bir bütünün parçaları haline getirdiği gerçekliği söz konusudur.

“Sanayi sermayesinin ya para ya da meta olarak işlev gördüğü kendi dolaşım süreci içinde, ister para-sermaye isterse meta-sermaye olarak sanayi sermayesinin devresi, çok farklı toplumsal üretim tarzlarının aynı zamanda meta üretimi olması ölçüsünde, bu farklı toplumsal üretim tarzlarının meta dolaşımalarıyla kesişir. Metalar, ister köleliğe dayalı üretimin, ister köylülerin (Çinliler, Hindistan köylüleri [Ryots]), ister toplulukların (Hollanda Doğu Hint Adaları), ister devlet üretiminin (örneğin, Rus tarihinin daha önceki çağlarında görüldüğü üzere, serfliğe dayananlar), isterse yarı yabanıl avcı halkların vb. ürünü olsunlar⁵⁹, metalar ve para olarak, sanayi sermayesini temsil eden para ve metalarla karşı karşıya gelirler ve hem sanayi sermayesinin devresine, hem de, artık değerın gelir olarak harcanması ölçüsünde, meta-sermaye tarafından taşınan artık değerın devresine; yani, meta-sermayenin her iki dolaşım alanına girerler. Bunlara kaynaklık eden üretim sürecinin karakteri önemsizdir; piyasada meta olarak işlev görür, hem sanayi sermayesi devresine, hem de bu sermaye tarafından taşınan artık değerın dolaşımına meta olarak girerler. Demek ki, sanayi sermayesinin dolaşım sürecini ayırt eden, kökeninin evrensel karakteri, piyasanın dünya pazarı olarak var oluşudur” (Marx, 2012: 108-109, italikler Marx’a aittir).

Ohalde dünya pazarı ölçeğinde var olmaya çalışan sermaye kendisini her seferde yeniden üretebilmek için bu metaları sürekli meta piyasasında hazır bulmak durumundadır. Yani bu metalar sürekli üretilmek zorundadır. Bu da kapitalist üretim tarzının, her ne kadar ana eğilimi üretimin tümünü elden geldiğince meta üretimine dönüştürmek biçiminde olsa da, kendi dışında kalan üretim tarzlarına bağlı olmasını ve onlarla sürekli ilişki kurmasını gerektirmektedir. Ki bu da kapitalist üretim tarzı açısından engeller oluşturmaktadır.

Böyle olsa bile sermaye bu engelleri aşmak için uygun fırsatı yaratma hususunda durmadan işe koyulmakta ve üretimin tümünü metalaşma sürecine dönüştürmek⁶⁰ adına her türlü üretimi dolaşım sürecinin içine çekmekte ve adeta meta üretimini gün be gün geliştirmektedir. Çünkü bunu yapabildiği ölçüde kapitalist üretim tarzı temelindeki meta üretimini sürdürebilmektedir. Bu farkındalık ile hareket eden kapitalistler, el attıkları her yerde bu dönüşümü temel bir eğilim biçiminde hızlandırarak gerçekleştirmeyi, kendileri için varoluşsal bir problem olarak telakki etmektedirler.

SONUÇ

Mantıksal olarak bakıldığında yukarıda söz konusu edilen eğilimin kapitalist üretim tarzının temel koşullarını tekrar ve tekrar yeniden üreteceği gibi bir sonuca varma olasılığı bulunmaktadır. Ki bu da kapitalist üretim tarzının ezeli ve ebedi bir üretim tarzı olduğu şeklindeki yaygın algılama biçimini doğrulamak olacaktır. Bunun böyle olmadığını ve dolayısıyla kapitalist üretim tarzının da bir tarihi olduğunu hatırlatmak bu nedenle hayati bir yerde durmaktadır. O halde, salt kullanım değerlerinin üretildiği bir biçimden basit metaların üretildiği bir biçime ve oradan da genelleşmiş meta üretimi olan kapitalist üretim biçimine geçişin evrimsel bir biçimde sergilendiği bu çalışmanın sorması gereken en temel soru bundan sonra nasıl bir biçimin söz konusu olacağıdır. Sorunun ancak cevap belirlediğinde sorulduğu üzerinden hareket edildiğinde ise çözüm emeğin toplumsallaşma düzeyinden hareketle üretilmek durumundadır. Emeğin toplumsallaşma düzeyi o denli gelişmiştir ki bu gerçekliğe denk düşecek bir bütünsellik temelinde hareket etmeyen her yaklaşım bu gelişmenin gerisinde kalmak zorunda kalacaktır.

O halde tüm çalışma boyunca serimlenmeye çalışılan meta biçiminin gelişimini aynı zamanda emeğin toplumsallaşması süreci olarak okumanın mümkün olduğu görülmüş durumdadır. Emeğin toplumsallaşması ilk olarak bir kullanım değerinin başkası için de bir kullanım değeri niteliği kazanması ve başkasına bir biçimde aktarılması ile söz konusu olmuştur. Dolaysız üreticilerin kendi emek süreçlerinin ürünü olarak doğadan kopararak kendilerine mal etmiş oldukları kullanım değerlerini başkalarına da verebilecek miktarda üretmeleri bunun maddi koşullarını hazırlamıştır. Böylece üretici güçlerin gelişmesine koşut olarak oluşan artık ürünün başkaları içinde kullanım değeri olması bu kullanım değerlerini toplumsallaştırmıştır. Dolaysız mübadele ile başlayan bu toplumsallaşma mübadele alanının genişlemesi ile birlikte değer biçimini ortaya çıkarmış ve bu da basit metalaşmayı mümkün kılmıştır. Bu toplumsallaşma aşamasında birbirinden kopuk ve habersiz bir biçimde yer alan dolaysız üreticiler ya da basit meta üreticileri kendi emeklerinin ürünü

olan kullanım değerlerini ya da metalarını ancak ve ancak bunları mübadele ederek birbirlerine aktarabilmektedirler. Bu da emeğin toplumsallaşmasının bir dolayım aracılığıyla mümkün olması anlamına gelmektedir. Ki emeğin toplumsallaşmasının darlığına denk düşen bu düzey zorunlu olarak meta biçimini gündeme getirmektedir.

Ancak her ne kadar dolayımli bir ilişki olsa da tüm emek süreçlerindeki emekler *toplum toplumsal emeği* oluşturmaktadır (Marx, 2011a: 82-83). Buradaki temel problem, bir yandan emek toplumsallaşırken diğer yandan toplumsal üretim süreçlerinde birbirinden kopuk atomlar gibi yer alan insanların kendi emeğinin nesnel koşulları üzerindeki kontrollerini kaybetmesi ve tüm zenginliğin merkezileşerek sermayenin mülkü haline gelmesidir. Ki bu da adım adım meta biçiminde evrilen süreci bugünkü aşamaya yani genelleşmiş meta üretimi noktasına getirmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla üretimin toplumsal bir eylem durumuna geldiğini ve mübadele ile mülk edinme süreçlerinin tek tek bireylerin eylemleri haline geldiklerini ifade eden Engels (1999: 91) şöyle bir sonuca varmaktadır: “Toplumsal ürüne, tek bir kapitalist tarafından el konulmaktadır”.

Öyleyse bu döngü nasıl kırılacaktır? Ya da döngünün hangi aşamasına müdahale edilecektir? Dolaysız üretim süreci ya da basit meta üretimi olarak yansıyan emeğin toplumsallaşma düzeyleri üzerinden aranacak çözümler sorunu çözmeye yetecek midir? Emeğin toplumsallaşmasının bugün geldiği düzey adeta meta biçimini gerektirmeden emek ürünlerinin toplumsallaşmasını mümkün kılmışken çözümü dolaysız üretim sürecinde ya da basit meta üretiminde aramak “ölünün diriyi yakalaması” anlamına gelmeyecek midir? Dolayısıyla bu döngüyü kırmanın koşulu yine emeğin toplumsallaşmasının gelmiş olduğu bugünkü düzey olmalıdır.

Nitekim kapitalist üretim tarzının ürünü olan bir metaya bakıldığında onun kimin emeğinin ürünü olduğunu tespit etmek bugün artık imkânsız görünmektedir. Çünkü o sadece tek bir üreticinin değil adeta *toplumsal emekçinin emeğinin* ürünüdür. Değer biçimi, meta biçimi ya da sermaye biçimi bir yana bırakılarak düşünüldüğünde bugün dünya üzerinde harcanan her emek adeta doğrudan toplumsallaşmış durumdadır. Ki bu da değer biçiminin ve meta biçiminin sönümlenmesi bakımından gerekli olan temel koşuldur.⁶¹ Özcesi, *emeğin doğrudan toplumsallaşması* demek meta üretiminin nasıl sönümleneceğinin; dolayısıyla yeni üretim ilişkilerinin ürünü olacak emek ürünlerinin nasıl üretilebileceği sorusunu sorabilmek ve cevap arayabilmektir. Başka bir deyişle, bireysel üreticilerin ürünlerinin karşı karşıya gelerek değer

biçiminde görünmemesi ve değerın söz konusu olamamasıdır (Öztürk, 2014: 51). Üstelik kullanım değerinin mübadele değeri olarak görünmemesi, somut emeğin soyut emek haline gelmemesidir. Ve son kertede emek sürecinin ne değer yaratma sürecinin ne de değerlendirme sürecinin taşıyıcısı olmaktan özgürleşmesidir.

Bunun için ne yapılacağı muhtemelen çok açıktır, “*mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesi*”⁶² (Marx, 2011a: 729). Ancak bu elbette yeterli olmayacaktır; daha ileri aşamalarda, basit meta üretimi ya da kapitalist üretim tarzının sınırları içinde kalınarak yapılacak anlama çabalarından ziyade, üretim araçlarının yeniden toplumsal mülkiyet haline getirileceği; emeğin doğrudan toplumsallaşmasının kesinlik ve kararlılık kazanmasının mümkün kılınacağı ve piyasanın ilga edileceği koşulların yaratılması gerekmektedir. Ki ancak bu yolla *akla uygun bir biçimde ve bir plana göre* kullanım değerinin üretimi ve bunların yeniden üretimi söz konusu olabilecektir.

O halde her bir emek ürününün meta biçimine dönüşmeden, hem üretim aracı hem de geçim aracı olarak tüm toplumun yaşamını yeniden üretebilecek salt bir kullanım değeri olarak kalması için nasıl bakılması ve ne yapılması gerektiği konusunda bir berraklaşma sağlandığından bu andan itibaren sorulması gereken temel soru “Nasıl Yapmalı?” olmalıdır. Bu çalışmanın sonunu ifade eden bu soru aynı zamanda ancak bir başka çalışmanın başlangıcı olacağından; bu çalışmanın son ve olası bir başka çalışmanın ilk cümlesi belki de şöyle olmalıdır. Amaç “kullanım değerinin duyumlu tikelliğini mübadele değerinin metafizik hapishanesinden azat etmek” (Eagleton, 2011: 82) olduğundan, yalnızca dünyayı anlamayı değil, aynı zamanda değiştirmeyi kendisine iş edinmiş olanların; sadece ekonomi düzeyindeki bir değiştirme pratiğini değil, aynı zamanda ve muhtemelen daha fazla bir biçimde, politika düzeyindeki bir değiştirme pratiğini esas almaları gerekmektedir.

DİPNOTLAR

- 1 Savran (2013: 235) biraz araştırılınca; Marx’ın kapitalist üretim tarzına ilişkin sunduğu belirli eğilimlerin “sermayenin hareket yasaları” olarak adlandırılacağını belirtmektedir. Ve bu yasaları, *sermayenin emeğin tüm ürünlerini metalaştırması*; çalışan halkın artan bölümünün adım adım proleterleşmesi; sermayenin artan ölçüde yoğunlaşması ve merkezileşmesi; bir yedek sanayi ordusunun sürekli olarak yeniden oluşma eğilimi; kâr oranlarının eğilimli düşüş yasası; krizlerin dönemsel olarak doğması vb. şeklinde sıralamıştır.

- 2 Bu çabanın ürünü olan çalışmalar şöyle bir çeşitlilik göstermektedir: Doğa ve kültürün metalaşması (Yılmaz, 2011); imaj ve kimliğin metalaşması (Büte, 2007); argonun metalaşması (Alpay, 2004); imgelerin metalaşması (Anonim, 2003); dinin metalaşması (Çapçioğlu, 2011); geleneğin metalaşması (Öztürk, 2011); siyasetin metalaşması (Laçiner, 1993); enformasyonun metalaşması (Çalışkan, 2009); DNA patenti ve Genom Projesi üzerinden insanın metalaşması (Dülger, 2014); kadın ve cinselliğin metalaşması (Topses, 2009 ve Aydoğan, 2011); kadın bedeninin metalaşması (Özdemir, 2014); konutun metalaşması (İlgen, 2009); televizyon üzerinden starların (Ertike, 2010) ve izleyicilerin metalaşması (Dağtaş ve Yıldız, 2015); kültürel ürünlerin metalaşması (Kıyan, 2014 ve 2015) Adorno’da kültürün metalaşması (Bahadır, 2016) ve (Çakmur, 1998); sanat ürününün metalaşması (Aysan, 2011); Ankara’nın geleneksel müziğinin metalaşması (Satır, 2012); haberler üzerinden gazetecilerin ya da emekçilerin metalaşmasından (Seçkin, 2004) tutun da Kamu Hizmetlerinin metalaşması (Ataay ve Acar, 2009); sağlığın metalaşması (Ercan, 2014), (Ataay, 2005), (Özdemir, 2006) ve (Zencir, 2009); suyun metalaşması (Yılmaz, 2009a ve Yılmaz, 2009b ve Ekiz, 2014), (Yılmaz, 2008) ve (Kartal, 2009); ilacın metalaşması (Abacıoğlu ve Dikmen, 2008); sağlık hizmetlerin metalaşması (Orhon, 2009); aşı: kutsalın metalaşması (Taner, 2012); mimarlığın metalaşması (Adam, 1997); kentin metalaşması (Balaban, 2015); enformel çocuk bakım emeğinin metalaşması (Ceylan Soyseçkin, 2014); bedenin metalaşması (Şarbak, 2012); kavramsal sanatta metalaşma (Özgün, 2012); şarabın metalaşması (Milor, 2015); çayın metalaşması (Genç, 2010); eğitimin ve bilginin metalaşması (Özsoy, 2011); teknolojinin metalaşması (Noble, 2012); eğitimin metalaşması (Ercan, 1998 ve Karabulut, 2016); emek piyasası oluşurken metalaşma (Saritepe, 2012); yeniden üretimin metalaşması (Kotanoğlu, 2013); tohumun metalaşması (Evrensel, 2016); toprağın metalaşması (Turan ve Bayram, 2010); tarımda yeniden metalaşma (Değirmenci, 2014); boş zamanın metalaşması (Aytaç, 2006); anne sütünün metalaşması (Şişman, 2014); Masumiyet Müzesi’nde metalaşma (Yağcıoğlu, 2015); Post-turistik Berlin’in metalaşması (Çiftçi, 2015); yer kavramının metalaşması (Karakaya, 2014); hatta ve hatta sülüklerin metalaşması (Baran, 2010); büyüünün metalaşması (Güngör, 2013) ve aşkın metalaşmasına (Sezgin, 2013) kadar neredeyse her alanda yapılmış bir çalışma ile karşılaşmak mümkün görünmektedir.
- 3 Mehmet Selik (1969:50), *Marksist Değer Teorisi* adlı kitabında “mal terimini Almanca’nın “Ware” ve İngilizce’nin “commodity” terimlerinin karşılığı olarak kullanıyoruz. Bugün aynı terimi kullananlar olduğu gibi,

bunun doğru olmadığını ve “meta” terimini kullanmanın gerektiğini savunanlar da vardır. Bir kategori olarak mal denilince neyin kastedildiği açık ve seçik olarak belli olduğu için, biz terim üzerindeki bu görüş ayrılığının şekli olmaktan öteye bir önem taşımadığı ve zamanla mal teriminin yerleşeceği kanısındayız” demektedir. Ancak bu öngörü bugün gerçekleşebilmiş değildir.

- 4 Burada söz konusu edilen yanlış bakış ve olması gereken doğru tutum özetle Marx’ın (2011a: 90) vurguladığı şekildedir. “İlk ve son defa olmak üzere belirteyim ki, klasik ekonomi politik dediğim zaman, sadece görünüşteki ilişkilerin sınırları içinde kalan, deyim yerindeyse en kaba görüngülere akla uygun bir açıklama bulmak ve burjuvazinin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için, bilimsel ekonominin çoktandır biriktirdiği malzemeyi durmaksızın eşeleyen, ama bunların dışında, burjuvazinin üretim ajanlarının içinde yaşadıkları ve mümkün olanlar içinde en iyisi saydıkları kendi dünyaları hakkındaki bayağı ve bencilce düşüncelerini bilgiççe bir kılı-kırk yarıcılıkla sistemlileştirmekle ve bunları ezeli ve ebedi gerçeklermiş gibi ilan etmekle kendisini sınırlayan bayağı iktisadın tersine, W. Petty’den bu yana, burjuva üretim ilişkilerinin iç bağlantılarını araştırmış olan bütün iktisadı anlıyorum.”
- 5 “Marx, hiçbir zaman ‘metalaşma’ terimini kullanmamıştır” diyen Albritton (2015: 106) şöyle devam etmektedir: “Terim, her şeyin aşama aşama metaya dönüşmesi sürecini çok iyi ifade eder ve Marx, yaşamın yeniden üretiminin metalaştırılması kapitalizmin ortaya çıkışı ve devamlılığı açısından bir önkoşul haline geldiği için, toprakta ve gıda üretiminde özel mülkiyetin yaratılmasının ardındaki şiddetli mücadelenin açıkça farkındadır.”
- 6 Bu noktadaki önemli bir vurguyu Satlıgan (2012: 36) şöyle yapmaktadır: “Dolayısıyla mübadele biçimlerinin tahlilini, mübadelenin (tarihî olarak değilse bile mantıki olarak) farklı gelişme düzeylerine uygun düşen farklı toplumsal ilişki türlerinin bir tahlili olarak anlamak gerekir.”
- 7 Bu çalışmada her ne kadar Marx’ın söz konusu eserindeki bu tespitten hareket edilmişse de burada yapılan tasnifin esas kaynağı Marx’ın en olgun eseri olan *Kapital*’deki araştırma yöntemi olacaktır.
- 8 Bu alıntının *Kapital*’deki versiyonu ise şöyle olacaktır: “Örneğin, vicdan, şeref vb. gibi kendileri meta olmayan şeyler, sahipleri tarafından para karşılığı elden çıkarılabilecekleri ve böylece bir fiyatları olacağı için, meta

biçimini alabilirler. Bundan dolayı, bir şey, bir değere sahip olmaksızın, biçimsel olarak bir fiyata sahip olabilir. Fiyat ifadesi burada, matematikteki bazı büyüklükler gibi, sanaldır. Diğer yandan, sanal fiyat biçimi, kendisinde cisimleşmiş hiçbir insan emeği olmadığı için değeri olmayan işlenmemiş toprağın fiyatı örneğinde olduğu gibi, gerçek bir değer ilişkisini veya ondan çıkan bir ilişkiyi gizleyebilir” (Marx, 2011a: 109).

9 Benzer bir tasviri Engels'te başka bir vesile ile şöyle yapmaktadır: “Ortaçağ toplumunda, özellikle de ilk yüzyıllarda, üretim, esas olarak bizzat kullanıma [kişisel tüketime] yönelikti. Ağırlıklı olarak yalnızca üreticinin ve ailesinin gereksinimlerini karşıladı. Kırdaki olduğu gibi, kişisel bağımlılık ilişkilerinin devam ettiği yerlerde, feodal beylerin gereksinimlerinin giderilmesine de katkıda bulundu. Burada değişim olmadığı için, ürünler de meta karakteri kazanmıyordu. Köylü ailesi, gereksinim duyduğu hemen hemen her şeyi, hem gereçleri ve elbiseleri, hem de besin maddelerini ürettiyordu. Ancak kendi gereksinimlerinin ve feodal beye borçlu olduğu aynı vergilerinde [feodal beye borçlu bulunulan mala ilişkin yükümlülükler ötesinde bir fazla üretecek denli] bir artık üretmeye başladığında, meta da üretmeye başladı; toplumsal değişimin içine atılan, satışa sunulan bu artık, meta durumuna dönüştü. Kentli zanaatkarlar, daha başından itibaren, değişim için üretmek zorundaydılar. Ama onlar da, kendi öz gereksinimlerinin büyük bölümünü bizzat elde ediyorlardı; bunların bahçeleri ve küçük tarlaları vardı; hayvanlarını, kendilerine aynı zamanda kereste ve yakacak sağlayan topluluk ormanına gönderiyor, kadınlar keten ve yün vs. eğiriyorlardı. Değişim amaçlı üretim, meta üretimi, yeni yeni oluşmaktaydı. Bundan dolayı sınırlı değişim, sınırlı pazar, istikrarlı üretim tarzı, dışı doğru yerel kapalılık, içe doğru yerel birleşme; kırdaki mark kentte lonca” (Engels, 1999: 75).

10 Yapılan okumalarda Marx'ın bu tespiti ile Ertike'nin (2010: 152-153) çalışmasında karşılaşılmış ve biraz peşine düşülerek nereden geldiğine bakılmıştır. Ertike, Steve Connor'dan aktarmaktadır. Connor (2001: 76) ise meseleyi şöyle ele almakta: “*The Mirror of Production*'nda (Üretimin Aynası) Baudrillard Marx'ın piyasanın ve onun tanımlayıcı özelliği olan mübadele değerinin gelişiminin üç aşamalı soy kütüğü konusundaki görüşünü ele alır.” Bu ise şöyledir: “1. (Örneğin arkaik ya da feodal oluşumlarda) maddi üretimin yalnızca işe yaramayan bölümü değiş tokuş edilmektedir. Çok geniş alanlar değiş tokuş ve mal evreninin dışında kalmaktadır. 2. “Sınılaşmış” maddi üretim (kapitalist ekonomi politişe ait) değiş tokuş tarafından tamamıyla (yabancılaştırılmaktadır). 3. Değiş

tokuş süreci içinde yer alamayacağı (yabancılaştırılmayacağı) ifade edilen (bölüşülen ancak değiş tokuş edilmeyen) – erdem, sevgi, bilgi, bilinç – şeyler bile değişim değeri evrenine doğru çekilmektedir. Bu: “genel bir çürümü”, “evrensel bir nüfuz ve yetki satımı”, “kesinleşmiş ticari değerlerinin öğrenilebilmesi için her fiziki ya da ahlaki nesnenin pazara götürüldüğü” bir dönemdir” (Baudrillard, 1998: 108).

- 11 Her ne kadar Marx’ın “bütün sanayi hayatı ticarete geçmiş veya bütün üretim, değişime bağlanmıştır” tespitinin bu aşamaya denk düştüğü iddia edilebilir olsa da Marx’ın *Felsefenin Sefaleti*’nde daha çok dolaşım düzeyinden baktığı görülmektedir. Dolayısıyla buradan izlenecek olan hareket tarzı daha çok üretim düzeyini ve bununla birlik içindeki dolaşım alanını esas alan *Kapital*’in mantığı üzerinden şekillenecektir.
- 12 Buna örnek olarak, emek gücü metası gösterilebilir. Çünkü emek gücü metası herhangi bir emek sürecinin ürünü olarak üretilmediği gibi herhangi bir biçimde kendisinde nesnelleşen/maddileşen/cisimleşen/kristalleşen bir değer söz konusu değildir. Ancak böyle olmasına rağmen emek gücü piyasasına fırlatıldığı andan itibaren piyasadaki herhangi başka bir meta gibi muamele görmeye başlamaktadır. Ayrıca bu çalışma sürerken yayınlanan bir eserde Albritton; hem bu yorumu teyit etmekte hem de toprağı da dâhil ederek genişletmektedir. Metanın, kapitalist üretim sürecinin çıktısı olarak üretilmeyebileceğinin altının çizildiği pasaj şöyle devam etmektedir: “Bunların en önemli ikisi, işgücü piyasasında meta-biçiminde içerimlenen emek gücü ile kapitalist biçimde üretilmeyen ve bu nedenle arazi piyasasına dâhil edilen topraktır” (2015: 105).
- 13 Çünkü buradan hareket edildiğinde, analiz sadece dolaşım düzeyi üzerinden yapılı hale gelmektedir. Ayrıca bu metalaşma sürecinde üretilen metalar gerçek anlamda emek süreçleri temelinde gelişen üretim süreçlerini içermemektedir. Böyle olunca da metadan anlaşılan, alınıp satılmak üzere pazara götürülen “şey” olmakta ve meta yalnızca kullanım değeri ile mübadele değerinin birliği olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla, diğer metalaşma biçimlerini de kapsayan bütünlüklü ve ilişkisel bir analiz yapabilmek mümkün olamamaktadır.
- 14 Marx *Kapital*’in birinci cildin yayınlanmamış altıncı bölümünde bu “tarihi gelişme”ye dair önemli belirlemeler yapmaktadır. Uzun olsa da bunu, bir dipnot ile yeniden gözler enine sermek; burada yapılmaya çalışılanı anlamak bakımından yararlı olacaktır. Ayrıca bu alıntı bu çalışmada yapılacak

olan tarihsel sunumu izlemek bakımından da kolaylık sağlayacaktır. “Meta, burjuva zenginliğinin ögesel biçimi olarak bizim başlanğıç noktamız, sermayenin ortaya çıkışının ön koşuluydu. Öte yandan metalar şimdi sermayenin ürünü olarak görünür. Sunuşumuzdaki bu döngüsellik sermayenin tarihî gelişmesine uygun düşer. Meta mübadelesi, meta ticareti bu gelişmenin ortaya çıkış koşullarından birini oluşturmakla birlikte gelişmenin kendisi, değişik üretim aşamaları temelinde oluşur. Hepsinin ortak yönü, bunlarda kapitalist üretimin henüz hiç var olmaması ya da ancak mevzî olarak var olmasıdır. [Dolayısıyla] meta üretimi ile meta dolaşımı, varoluşları için hiçbir biçimde kapitalist üretim tarzını ön gerektirmez, hatta bunlar, daha önce açıklamış olduğum gibi “burjuva-öncesi toplum biçimlerinde vardır”. Bunlar kapitalist üretim tarzının tarihî ön koşuludur. Ama öte yandan ancak kapitalist üretim temeli üzerindedir ki meta, ilk kez ürünün genel biçimi hâline gelir. Her türlü ürün, meta biçimini almak zorunda olur, alım ve satım yalnız üretim fazlasını değil, tam da üretimin tözünü ele geçirir ve değişik üretim koşullarının kendileri, baştan aşağı, dolaşımdan çıkıp üretim sürecine giren metalar olarak kendilerini gösterir. Dolayısıyla meta bir yanda sermaye oluşumunun ön koşulu olarak görünse de öte yanda aynı meta, özünde, ürünün genel ögesel biçimi olduğu ölçüde, kapitalist üretim sürecinin ürünü ve sonucu olarak görünür” (2011a: 826; vurgular Marx’a aittir).

- 15 Ancak bu yapılırken, üretim sürecinin belirlenimleri üzerinden hareket eden bu çalışmanın yaklaşımı gereği, yukarıda üçüncü bir biçim olarak söz konusu edilen metalaşma biçimi özünde genelleşmiş meta üretimi ve bu biçimdeki metalaşmanın genişletilmiş hali olduğundan ampirik düzeyde ayrıca incelenmeyecektir.
- 16 Örneğin, taştan, fırlatma, sürtme, bastırma, kesme gibi faaliyetler için yararlanılmaktadır.
- 17 Bu alet yapma meselesi o kadar önemlidir ki Marx bunu şöyle vurgulama gereğini duymuştur: “İktisadi çağları ayırt eden, nelerin yapıldığı değil, nasıl, hangi emek araçlarıyla yapıldıklarıdır. Emek araçları, insan emek gücünün geçirmiş olduğu gelişmenin derecesini ölçmekle kalmaz, aynı zamanda, bu emek gücünün hangi toplumsal koşullar altında kullanılmış olduğunu da gösterir” (2011a: 183- 184).
- 18 Bu aşamada bunun üzerinde bu kadar durulmasının nedeni, emek sürecinin doğanın hazır olarak sunduğu amaca uygun olmayan ürünlerine insanın

kendi fiziksel varlığı ile koşullanmış ihtiyaçları için el koymasının, “insanla doğa arasındaki madde alışverişinin genel koşulu olan, insan hayatının değişmez doğal koşulu” olduğuna vurgu yapmaktır. Ki bu sayede üretimin bütün biçimlerinden bağımsız, tüm üretim tarzlarında ve bunun belirlediği yaşam tarzlarında aynı olan amaçlı faaliyet (Marx, 2011a: 187) olduğuna dikkat çekmek mümkün olacaktır. Hatta bu amaçlı faaliyetin yaşamın zorunlu ön koşulu olduğuna da ayrıca vurgu yapmak gerekmektedir. Engels (1979: 216) bunu daha da ileri götürerek Doğanın Diyalektiği’nde şöyle demektedir: “O, insanın tüm varlığının başlıca temel koşuludur ve belirli bir anlamda, bu öyle bir ölçüdedir ki, emek insanı bizzat yarattı diyebiliriz.” İkinci bir boyut olarak ise; emek, amaca uygun etkinlik olarak insanın doğa ile girdiği ilişkide ihtiyaçlarına cevap olacak geçim ya da üretim araçlarını edinmeyi amaç edinmesi ve bunu nasıl edineceğini önceden tasarlayabilmesi, imgeleminde planlaması bakımından da epistemolojik bir içeriğe sahiptir (Göçmen, 2015).

19 Artık ürünün, üretim teknolojilerini geliştirme, yiyecek saklama teknikleri, ticaret ve diğer topluluklarla mübadele, servet birikimi, savaşlarda ele geçirilen insanları öldürmek yerine esir alma ve kent nüfusunu bekleme koşullarını sağlayarak kentlerin kurulmasına neden olma gibi çoklu bir işlevi olmuştur (Köymen, 2012: 20).

20 Mandel 1963 yılında Parti Socialist Unifié (PSU)’nin eğitim kurslarında verdiği derslerin birinde şöyle demektedir: “Uygarlığın bütün ilerlemeleri, son çözümlemede emek üretkenliğinin artışıyla belirlenir. Bir grup insanın üretimi, üreticileri ancak yaşatmaya yetecek kadar olduğu ve bu zorunlu ürün dışında bir artık bulunmadığı sürece ne iş bölümüne olanak vardır ne de toplumda zanaatçı, sanatçı ve bilim adamına yer vardır. Bu durumda, bu gibi uzlaşmaların ön koşulu olan tekniklerin gelişmesine, daha başından olanak yoktur” (Mandel, 1998: 9).

21 Bu aşamada mübadele sürecinin yani dolaşım sürecinin analize dâhil edilmesi, metalaşma sürecini dolaşım süreci üzerinden analiz etmekten sakınarak, üretim süreci boyutuyla inceleyen bu çalışmada; “hani dolaşım süreci işe koşulmayacaktı” şeklinde itirazlara yol açabileceğinden, dolaşım ile üretim arasındaki zorunlu ilişkiyi hatırlatmak yerinde olacaktır. “Dolaşım, gerçek anlamıyla değişimin belirli bir uğrağından ya da bütünlüğü içinde ele alınan değişimden başka bir şey değildir. Değişim, bir yanda üretim ile üretimin belirlediği bölüşüm ve öte yanda tüketim arasında aracı uğrak olduğu ölçüde, ve tüketimin kendisi de, bir üretim

uğrağı olarak görüldüğü sürece, açıktır ki, değişim de uğrak olarak üretime içerilir. [D]emek ki, bütün uğraklarda, değişim, üretimin içinde doğrudan bulunan ya da onun tarafından belirlenen olarak görünür” (Marx, 2013: 35).

22 Mandel (2008: 47-48) bunu birden bire patlak veren bir kıtlığa ya da tesadüfen ortaya çıkan bir ürün fazlası ile açıklamaktadır.

23 Burada söz konusu edilen durum daha çok meta üretiminin bir genişlik ve derinlik kazanmadığı duruma işaret etmektedir. Ancak bu elbette meta üretiminin mevzi olarak söz konusu olmayacağı anlamına gelmemektedir. Ki Marx bu noktanın altına tekrar ve tekrar çizmekten geri durmamıştır. “Ürün kütesinin çok büyük bir kısmının, doğrudan doğruya kişisel ihtiyaçları karşıladığı [yani] meta haline gelmediği ve dolayısıyla da toplumsal üretim sürecinin tüm genişlik ve derinliğiyle mübadele değerinin egemenliği altında olmanın henüz çok uzağında bulunduğu durumlarda bile, meta üretimi ve meta dolaşımı gerçekleşebilir” (Marx, 2011a: 172).

24 *Grundrisse*'de Marx (2013: 125) bunu şöyle bir örnekle açmaktadır. “Bir şinik buğday şu kadar şinik çavdar değerindedir; bu örnekte buğday, çavdarda dile getirilmişse, çavdar buğdayda dile getirilmişse mübadele değeridir”. Dolayısıyla da buğday buğdayla ya da çavdar çavdar ile ilişkisiye sokulup mübadele değerini edinemezler.

25 Yani üretim sürecindeki nitel sıçramalara bağlı olarak mübadele meta olmanın koşulu haline gelmektedir. Daha nüanslı ifade etmek gerekirse: “Meta üretmek için, o kimsenin, yalnızca kullanım değeri değil, başkaları için kullanım değeri, toplumsal kullanım değeri üretmesi gerekir. [Ve sırf başkaları için üretmesi de yetmez. Orta Çağın köylüsü, feodal bey için haraç-tahıl, papaz için öşür-tahıl üretirdi. Ama haraç-tahıl da öşür-tahıl da, başkaları için üretildikleri için meta olmuyordu. Meta olabilmek için, ürünün, kullanım değeri olarak hizmet edeceği başkasına, mübadele yoluyla aktarılması zorunludur]” (Marx, 2011a: 54).

26 Bu andan itibaren, metalar konuşabilseydi, muhtemelen şöyle seslenirlerdi: “İnsanları bizim kullanım değerimiz ilgilendiriyor olabilir ancak şeyler olarak biz bunu içermeyiz. Ama şeyler olarak bizim içerdiğimiz, değerimizdir. Meta cisimleri olarak kendi ilişkilerimiz bunu kanıtlar. Birbirimizle yalnızca mübadele değerleri olarak ilişki kurarız” (Marx, 2011a: 91).

27 Bu ayrılık kendisini en üst aşamada “metanın özünde var olan kullanım değeri ile değer arasındaki çelişki” olarak gösterecektir. Bu çelişki de zorunlu bir biçimde özel emeğin kendisini aynı zamanda doğrudan doğruya toplumsal emek; özel somut emeğin aynı zamanda sırf soyut genel emek olarak görünmesine neden olacaktır. Bu da doğal şeylerin kişileşmeleri, kişilerin şeyleşmesi ile tamamlanacaktır (Marx, 2011a:119-120).

28 Eşdeğer oluşumunu “şehir devrimi” üzerinden açıklamaya çalışan Gordon Childe şöyle devam etmektedir: “Yeni ekonomi, mal ve hizmet değişimini, malların birçok çeşitlerinin ölçülüp “değer” biçilmesi için ortak bir ölçüt isteğine yol açacak kadar artmıştı. Değerin bu uyuşumsuz ölçütü, aynı zamanda, bütün hizmetlerin karşılıklarının (yani ücretlerinin) ve satın alınan her eşyanın bedelinin onunla ödenebileceği bir değişim aracı görevi görecek. Toplumca onay gören ilk değer ölçütü, besbelli, herkesin ihtiyaç duyduğu ve çalışmak ve mal üretmek zorunda olan herkesin elde etmek isteyeceği hayati ihtiyaç maddesi olan arpa idi; eski sülale zamanlarında bile ücretler ve kiralar, hala daha çok arpayla ödeniyordu” (2009: 125).

29 Hikâye bir tarihçinin/toplum bilimcinin gözüyle muhtemelen şöyle ilerlemektedir: “Tarihte uzun süre farklı toplumlarda farklı mallar tarafından gerçekleştirilen eşdeğerlilik birimi, belli bir aşamada “para” tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Oysa aslında para görüntüsü altında yapılan değişimin temelinde de yine emek değişimi vardır. Fakat bu kez söz konusu olana emek, artık malların (örneğin ekmek ve elbisenin) kullanma değerine göre farklı nitelikler gösteren emek değildir; burada söz konusu olan emek, Pazar ekonomisini anlamak için soyutlama ile ulaştığımız ve bir toplumdaki tüm kullanma değerlerinin üretilmeleri için harcanan emeği göz önüne bulundurarak varsaydığımız emek birimidir. Marx soyutlama yoluyla üretilen bu tür emeği malların üretilmesi için toplumsal olarak zorunlu zaman birimi paydası altında eşitliyor” (Timur, 2011: 215; italikler Timur’a aittir).

30 “Burada bir yandan, meta mübadelesinin, dolaysız ürün mübadelesinin bireysel ve yerel sınırlarını nasıl aştığını ve insan emeğinin ürünlerinin dolaşımını nasıl geliştirdiğini; diğer yandan, bu işte rol oynayan kişilerin kontrolleri dışında, kendiliğinden doğan bütün bir toplumsal ilişkiler ağının nasıl geliştiğini görüyoruz” (Marx, 2011a: 118).

31 Burada ön plana çıkarılması gereken tek nokta belki de, M – P ve P – M başkalaşımındaki farktır. “Metanın değerinin, meta bedeninden altın

bedenine sıçraması, metanın salto mortale'sidir (ölümcül sıçramasıdır). Eğer başarısız olursa, metanın kendisi değil, ama sahibi çok zarar görür" (Marx, 2011a: 113). Bu, kullanım değerinin kendisini gerçekleştirmek için geçmesi gereken zorunlu uğrağa işaret etmektedir. Ölüm sıçramasını gerçekleştirmeyen her kullanım değeri, toplumsallaşamaz, eş deyişle, yararsız bir hale gelir. Dolayısıyla, metanın bu biçiminde artık, kullanım değeri kullanım değeri olarak kendisini var etmek istiyorsa, mübadele değerini gerçekleştirmek yani içerdiği emek zamanı yani değeri realize etmek zorundadır. Ki, bu da mübadele değerinin kullanım değeri üzerinde boyunduruk kurduğunun kesin tezahürüdür.

- 32 Dolayısıyla, mevzu bahis olan, somut emek değil; tüm özgünlükleri silinmiş ve sadece gerekli emek zaman nicelikleri üzerinden değeri belirleyen genel soyut emektir. Uzun lafın kısıası, kullanım değeri değer, somut emek soyut emeğin ve bireysel emek toplumsal emeğin görünüş biçimi haline gelmiş bulunmaktadır.
- 33 Bunun nasıl hayat bulduğunu ise örneklerle açıklamak mümkündür. *Kapital*'deki örnekler üzerinden devam edilecek olursa: "İplik yapımıcısı ancak iplik yaparak, kumaş dokumacısı ancak kumaş dokuyarak, demirci ancak demir döverek, ürüne, emek-zaman ve do-layısıyla değer katar. Ama genel olarak emek ve dolayısıyla yeni değer eklemelerini sağlayan amaca uygun biçim aracılığıyla, yani iplikçilik, dokumacılık ve demircilik faaliyetleri aracılığıyla, üretim araçları, yani pamuk ve iğ, iplik ve dokuma tezgâhı, demir ve örs, bir ürünü, yeni bir kullanım değerini oluşturan unsurlar haline gelirler" (Marx, 2011a: 202). Yani ipliğin kulla-nım değerler eski biçimini kaybederek kumaş biçimindeki yeni bir kullanım değerine dönüşmüş olmaktadır.
- 34 Çünkü somut emek kullanım değerleri yaratmakta ve kullanım değeri ise tamamen değer soyutlamasının mağduru olduğundan, metalar "bir zerre bile kullanım değeri içermezler" (Marx, 2011a: 51).
- 35 Ancak yine de, henüz bu aşamada iş bölümü gerçek yetkinliğine ulaşabilmiş değildir. Bu daha sonra görüleceği üzere ancak kapitalist üretim tarzı temelinde mümkün olacaktır.
- 36 Ancak başkası için kullanım değeri olmaya devam etmektedir. Biraz daha açmak gerekirse: Ürün, artık toplumsal bir ihtiyacı gidermeye; yani dolaysız üreticisi için bir kullanım değeri olmaktan uzaklaşarak

toplumsallaşmaya ve başkaları içinde yararlı olmaya başlamaktadır. Bu da emeğin toplumsallaşması açısından önemli bir aşamaya işaret etmektedir. Bu aynı zamanda üretici güçlerin gelişmişliğini göstermek bakımından önemli bir olanak sunmaktadır.

37 İş bölümü ile metalaşma süreci arasındaki ilişkiyi sergilemesi bakımından şu pasaj ilginç görünmektedir: “Toplum içinde doğal iş bölümünün üretimin temel biçimi olduğu yerde, bu iş bölümü ürünlere, bu ürünlerin karşılıklı değişimi yani alım ve satımı bireysel üreticilerin birçok gereksinimini karşılayabilecek bir duruma getiren meta niteliğini kazandırır. Ve ortaçağda durum da buydu. Örneğin köylü, tarlaların ürününü zanaatçıya satıyor ve karşılık olarak ondan zanaatçılık ürünlerini alıyordu. Demek ki yeni üretim tarzı işte bu bireysel üreticiler, meta üreticileri toplumu içine sızdı. Tüm toplumda egemen olan bu yönemsiz, doğal iş bölümünün orta yerine, bireysel fabrikada örgütlendiği biçimiyle, yöntemli iş bölümünün girdiği görüldü; bireysel üretimin yanında, toplumsal üretim ortaya çıktı” (Engels, 1998: 66; italikler Engels’e aittir).

38 Paranın sermayeye dönüşmesi önemli bir ayrıma işaret etmektedir. Çünkü para her zaman sermaye haline gelmeyebilir. Dolayısıyla para iki biçimde görünebilmektedir: Para olarak para ve sermaye olarak para. “Sermaye olarak para”, “para olarak para”dan farklıdır. “Para olarak para”, metaların mübadelesini gerçekleştiren dolayım ya da amaç için araç iken, “sermaye olarak para” bizzatli amaç haline gelir yani daha çok para elde etmeyi amaçlar. Dolayısıyla sermaye olarak paranın sürekli çoğalması gerekir. Ancak bu sürekli hareketi ile var olabildiğinden bu hareketi sınırsızdır (Schellenberg, 1976: 56-57).

39 Benzer biçimde *Kapital*'in ikinci cildinde de buna vurgular yapılmaktadır. “Sermayenin oluşabilmesi ve üretimi denetimine alabilmesi için, ticarete, dolayısıyla aynı zamanda meta dolaşımında ve bunun için de meta üretiminde belirli bir gelişme aşamasına ulaşılmış olması gerekir; çünkü nesnelere, satılmak için, yani meta olarak üretilmedikleri sürece, meta olarak dolaşıma giremez. Meta üretimi ise ancak kapitalist üretim temelinde, üretimin olağan, başat karakteri olarak görünür” (Marx, 2012: 42).

40 Peki, emek gücü denildiğinde bundan ne anlaşılmalıdır? “Emek gücü ya da emek kapasitesi dediğimiz zaman, insanın canlı varlığında mevcut olan ve onun herhangi bir kullanım değeri üretirken kullandığı fiziksel ve zihinsel yeteneklerin bütünüdür” (Marx, 2011a: 170).

- 41 İlk birikim süreci ya da mekanizması daha sonra ikinci bölümde daha etraflıca inceleneceğinden şimdilik sadece buradaki amaca hizmet edebilecek biçimde soyutlanmıştır.
- 42 İlk birikim meselesi hala Marksistler arasında önemli bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu tartışmanın yapıldığı önemli metinler Göztepe'nin (2014) editörlüğünde Türkçe'ye çevrilmiş bulunmaktadır. İlk birikimin devam edip etmediği ya da sermayenin tarih sahnesine çıkış anında beliren sonra ortadan kalkan bir süreç olup olmadığı tartışılmaktadır. Kitap boyunca süreklilik hipotezi güçlü bir biçimde savunulmakla birlikte özellikle Werner Bonefeld'in kısa yazısı en katkı sunucu çalışma olarak görünmektedir. Ayrıca özellikle Harvey (2004) bu süreci "Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim" olarak adlandırmaktadır. Burada benimsenecek olan yaklaşım ise ilk birikimin genel olarak üreticileri kendi nesnel emek koşullarından kopartan hareket olduğu yönündedir. Emeğin nesnel koşulları ise üretken tüketimi gerçekleştirebilmek için gerekli olan üretim araçları [bunları emek nesnesi (toprak, tohum ya da her tür hammadde vs.) ve emek aracı olarak ayırmak mümkündür] ile emekçinin kendisini yeniden üretmesi yani bireysel tüketimi gerçekleştirmek için gereken geçim araçları (özellikle doğada hazır buldukları geçim araçları) olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla ilk birikim emeğin nesnel koşullarının bir bütün olarak emekçilerden kopartılması biçiminde gerçekleşebileceği gibi sadece emek nesnelere ya da sadece emek araçları bakımından mülksüzleştirilmeleri şeklinde de cereyan edebilir. Örneğin dolaysız üreticilerin elinden en önemli üretim aracını olan tohumu alan sermaye, ilk birikim sürecini onları toprak bakımından mülksüzleştirmeden de işletebilmektedir.
- 43 Yeni değer eklenmesi ya da değer yaratma süreci emek gücünün değer olarak bir emek ürününe nesnelleşmesi bakımından bir genellik taşıyan bu şimdiki kadar basit metalaşma sürecine dair bir belirlenim olarak kalmaktaydı. Ama artık söz konusu olan sadece basit meta üretimi değil sermayenin ürünü olan meta üretimidir. Sermayeyi sermaye yapan temel belirlenim ise değerlenme sürecinde emek gücünü tüketmesi sonucunda artık değer üretebilmesi ve değeri kendi kendisini değerlendiren bir unsur haline getirebilmesidir.
- 44 Marx, bunu *Kapital*'in ikinci cildinde daha güzel bir biçimde şöyle tarif eder: "Emek gücü yalnızca üretken sermayenin organlarından biri olarak faaliyet gösterdiğinden, onun artık emeğiyle yaratılan ve üretken

sermayenin bileşenlerinin değerine ek olarak ortaya çıkan ürün değeri fazlası da sermayenin meyvesidir. Emek gücünün artık emeği, sermayenin bedava emeğidir ve bu nedenle de kapitalist için artık değer, karşılığında bir eş değer ödemediği bir değer oluşturur. Bundan ötürü ürün yalnızca meta değil, artık değerle döllenen metadır. Metanın değeri = $\dot{U} + m$, metanın üretimi sırasında tüketilen üretken sermayenin (\dot{U}) değeri artı onun tarafından yaratılan artık değer (m)” (Marx, 2012: 46).

45 Kısacası, bu araştırmanın amacına hizmet edeceği oranda toparlamak gerekirse, burada yapılmak istenen temel vurgu, değer yaratma süreci ile değerlendirme süreci arasında bir fark olduğuna işaret etmektir. Bu farka işaret etmek ise emek süreci ile değer yaratma sürecinin ürünü olan meta ile burada söz konusu edilecek olan metanın farklı olduğunu göstermek bakımından hayati bir önem arz etmektedir.

46 Marx’ın analizinin üstün yanlarından biri de budur. Meta mübadelesi yasalarını ihlal etmeden artık değeri gösterebilmiştir.

47 Bu değer, işçinin sağlığını ve emek gücünün koruyacak ölçüde beslenmesini ve dinlenmesini ve aynı zamanda yeni emek güçlerini hem biyolojik bakımdan hem de toplumsal bakımdan üretebilmesini sağlayacak bir ücrettir.

48 Marx, gerekli emek zamanı şöyle tanımlamıştır: “işçinin sadece kapitalist tarafından kendisine zaten ödenmiş olan değere eş bir değer ürettiği ve dolayısıyla, yeni yaratılmış değerle sadece yatırılmış bulunan sermayeyi yerine koymuş olduğu için, bu değer üretimi, yalnızca bir yeniden üretim gibi görünür. İş gününün, işte bu yeniden üretimin gerçekleştiği kısmına gerekli emek-zaman, bu sırada harcanan emeğe gerekli emek adını veriyorum” (2011a: 216; italikler Marx’a aittir).

49 *Artık emek zaman* ise şöyle tanımlanmıştır: “İşçinin gerekli emek sınırının ötesine geçerek çalıştığı emek sürecinin ikinci dönemi, işçi için emeğe yani emek gücü harcamasına mal olsa da, onun için bir değer yaratmaz. Bu dönem, kapitaliste yoktan yaratmanın bütün güzelliklerini sunan artık değeri oluşturur. İş gününün bu kısmına *artık emek-zaman* ve bu kısımda harcanan emeğe *artık emek (surplus labour)* adını veriyorum” (Marx, 2011a: 216; italikler Marx’a aittir).

50 Bu sürecin daha ayrıntılı bir tasvirini görmek isteyenler için uzun da olsa şu pasajı aktarmak yararlı olabilir: “Emek, belirli bir amaca yönelik olması sayesinde, üretim araçlarının değerlerini ürüne aktarır ve korurken, hareketinin her anında ek değer, yeni değer yaratır. Üretim süreci, işçinin tam kendi emek gücünün değerine eşit bir değer yarattığı noktada kesiliyor ve bu noktaya kadar geçen altı iş saatinde işçi örneğin 3 şilinlik bir değer katıyor olsun. Bu değer, ürün değerinin, üretim araçlarının değerlerine borçlu olduğu kısma eklenen fazlalığı oluşturur. Bu değer, bu süreç sırasında doğmuş olan biricik özgün değerdir; ürünün değerinin, bizzat bu süreçle üretilen biricik kısmıdır. Şüphesiz, sadece, kapitalistin emek gücünü satın alırken yatırmış olduğu ve işçinin geçim araçları için harcadığı parayı yerine koyar. Harcanmış olan 3 şilin açısından, 3 şilinlik yeni değer ancak bir yeniden üretim olarak görünür. Ama, bu değer, üretim araçlarının değeri gibi sadece görünüşte değil, gerçekten yeniden üretilmiştir. Burada bir değer yerini bir başka değer alması, yeni değer yaratılması yoluyla olur. Bununla beraber, emek sürecinin, emek gücünün değerine eşit bir değer yeniden üretilip emek nesnesine eklenmiş olduğu noktada son bulmadığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bunun için yeterli olan 6 saat yerine, süreç, söz gelişi 12 saat devam eder. O halde, emek gücünün faaliyeti ile sadece emek gücünün kendi değeri yeniden üretilmekle kalmaz, bir de fazladan bir değer yaratılır. Bu artık değer, ürün değerindeki, kullanılmış olan üretim unsurlarının, yani üretim araçları ile emek gücünün değerine eklenen fazlalığı oluşturur” (Marx, 2011a: 209).

51 Buradaki bu sunuş biçimi elbette konuyu somutlaştırmak adına tercih edilmiş pedagojik bir nitelik taşıyor. Yoksa hangi saatlerde kimin için hangi değer üretildiğini takip etmek zor olsa gerektir.

52 Değer yaratma süreci, sadece emek gücünün kendi değerini yeniden ürettiği noktada kesilse, bu basit değer yaratma süreci olurdu. Ancak bilindiği üzere süreç burada tamamlansa ne sermaye sermaye olarak var olabilir ne de kapitalist üretim tarzı kendisini sürdürebilirdi. Hal böyleyken de elbette sermaye sahibi gerekli emek zamanı olabildiğince uzatmaya çalışacaktır. Uzatmadığı durumlarda ise gerekli emek zamanı artık emek zamana göre olabildiğince kısaltarak artık emek zamanı uzatmaya çalışacaktır. Her halükarda olup biten, sürecin, emek gücünün kendi değerine eş bir değeri ürettiği değer yaratma sürecinin ötesinde olabildiğince artık emek zamanı yani artık değeri çoğaltacağı bir değerlenme sürecine dönüşmesidir.

- 53 Ve değerlenme sürecinin aracı olan emek, “değerlenme halinde bulunan emektir; bu emek, kendini boyuna değer olarak gerçekleştirirken, mevcut değerlerin de ötesine akarak değer yaratmaktadır” (Marx, 2011a: 752).
- 54 Engels *Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi*’nde (1999: 76) “bu yapıtta kullanılan ekonomik terimler, yeni oldukları ölçüde, Marx’ın “*Kapital*”inin İngilizce baskısındakilere uygundur” diyerek aynı terimlerle bu durumu şöyle nitelendirir: “Ama meta üretiminin genişletilmesiyle, özellikle de kapitalist üretim tarzının ortaya çıkmasıyla birlikte, meta üretiminin şimdiye kadar uyuyan yasaları daha açık ve daha güçlü bir şekilde etkinlik göstermeye başladılar. Eski bağlar gevşetildi, eski kapanmışlık sınırları parçalandı, üreticiler, giderek daha fazla bağımsız, yalıtılmış meta üreticileri durumuna dönüştüler. Toplumsal üretim anarşisi, gün yüzüne çıktı ve giderek daha fazla doruğuna ulaştırıldı.”
- 55 Bu metalar sadece kullanım değeri ile değer birliği olarak metalar değil, sermayenin ürünü olarak hem kullanım değeri ile değer hem de artık değer birliği olarak metadılar ya da başka bir deyişle “sermaye olarak değerlendirilmiş sermaye değerinin taşıyıcılarıdır”(Marx, 2012: 509).
- 56 Metadan, ürünün –kapitalist üretimin temeli ve ön koşulu olan– bu özgül toplumsal biçiminden, hareket ediyoruz. Bireysel ürünü elimize alıp, meta olarak içerdiği, ona meta damgasını vuran biçim belirlenimlerini çözümlüyoruz (Marx, 2011a: 825).
- 57 Bunun temel mekanizması ise tüm dolaysız üreticileri ücretli emekçileri dönüştürmeleridir. Çünkü bunu yaptıklarında sadece emek gücünü emeğinin nesnel koşullarından dolayısıyla kendi yaşamlarını yeniden üretebilecekleri geçim araçlarından koparmakla yetinmezler, aynı zamanda tüm geçim araçlarından da kopartarak sermaye haline getirdikleri değişir sermaye biçiminde bu araçları emek gücünün kullanım değeri karşılığında mübadele ederler. En can alıcı nokta ise bu geçim araçlarını metalaştırmaları ve tüm geçim araçlarını meta formunda piyasaya sürmeleri hatta ve hatta bu meta formundaki geçim araçlarının değerlerini gün be gün azaltarak emek gücünün ücretini azaltmaya çalışırlar.
- 58 Hatta Albritton (2015: 106) bu noktada daha da ileri giderek şöyle bir iddiada bulunmaktadır: “Dahası, Marx’ın *Kapital*’inin temel amacı, metalaşma sürecinin tamamlanması varsayımı üzerinden sermayenin içsel

mantığının izini sürmek iken, aynı zamanda, mevcut hiçbir ekonomide metalaşmanın asla tamamlanmadığını anlamamızı da sağlamaktadır.”

59 Ancak bu süreç göz önünde işleyen süreçlerde bu kadar açık bir biçimde fark edilmemektedir. Bunun nedenleri ise öncelikle üretim sürecine üretim araçları olarak giren metalar, meta olmaktan çıkmakta ve sermayenin bir ögesi olarak sermayenin varoluş biçimlerinden biri olarak görünmektedir (Marx, 2012: 110). Hal böyle olunca da, metaların kökenleri yitip gitmekte, görünen tek şey sermayenin kendisi olmaktadır.

60 Hatta bu Wallerstein’e göre “kapitalizmin tarihsel gelişmesinin her şeyi metalaştırma yönündeki itilimi”dir (2009: 12).

61 Bunu iddia edebilmek için yaslanılan temel husus şudur: Marx (2011a: 102-103), *Kapital*’in birinci cildinin, üçüncü bölümünün hemen başında düştüğü dipnotta Owen’in “emek-para”sını değerlendirirken şöyle demektedir: “Owen, *emeğin doğrudan doğruya toplumsallaşmış* olduğunu varsayar ki, bu, meta üretimine tam karşıt bir üretim biçimidir.” (*İtalikler sonradan*)

62 Hatta bunun görece daha kolay olacağını söylemek mümkün görünmektedir. Çünkü “Bireylerin kendi emeklerine dayanan dağınık özel mülkiyetin kapitalist mülkiyete dönüşmesi, doğal olarak, şimdiden fiilen toplumsallaşmış üretime dayanan kapitalist özel mülkiyetin toplumsal mülkiyete dönüşmesinden, karşılaştırılamayacak ölçüde daha fazla zaman alan, daha sert ve zorlu bir süreçtir. Birinci durumda halk kitlesinin az sayıda gaspçı tarafından mülksüzleştirilmesi, ikinci durumda az sayıdaki gaspçının halk kitlesi tarafından mülksüzleştirilmesi söz konusudur” (Marx, 2011a: 730).

KAYNAKÇA

Adam, Mehmet Y. (1997). Mimarlığın Metalaşması, **Mimarlık**, 34 (276), (47-52).

Albritton, R. (2015). Metalaşma ve Meta Fetişizmi, (Çev. Çiğdem Demircan), Ben Fine – Alfredo Saad-Filho (Haz.), **Marksist İktisat Kılavuzu** içinde, Ankara: Dipnot.

Anonim (2003) İmgelerin Metalaşması: Modern Röntgencilik’in Popüler Biçimleri, **Arredamento Mimarlık**, Sayı: 158, s.77-85.

- Alpay, N. (2004). Dilin Bozulması Mı, Argonun Metalaşması Mı? Medyatizm ve Dil, **Evensel Kültür**, Sayı. 156, s. 70-74.
- Ataay, F. (2005). Kamu Hizmetlerinin Metalaştırılması ve Sağlıkta Yansımaları, **Toplum ve Hekim**, 20 (1).
- Ataay, F. ve Ergül, A. (2009). Neoliberal Reformlar ve Toplumsal Muhalefet, Mustafa Kemal Coşkun (Ed.), **Yapı, Pratik, Özne** içinde, s. 157-172, Ankara: Dipnot.
- Aysan, E. (2011). Sanat Ürününün Metalaşması Kolaylaşıyor, **Evensel Kültür**, Sayı: 238, s. 85.
- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (11) / 1, s. 27-53.
- Baudrillard, J. (1998). **Üretimin Aynası ya da Tarihi Materyalist Eleştiri Yanılsaması** (Çev. Oğuz Adanır), İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Bütev, S. (2007). **İmaj Üretimi ve Kimliğin Metalaşması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Childe, G. (2009). **Tarihte Neler Oldu?**, (Çev. Mete Tunçay), İstanbul: Kırmızı.
- Connor, S. (2001). **Postmodernist Kültür, Çağdaş Olanın Kuramlarına Bir Giriş**, (Çev. Doğan Şahiner), İstanbul: YKY.
- Çakmur, B. (1998). Kültürel Üretimin Ekonomi Politikası, Kültürün Metalaşmasında Genel Eğilimler, **Kültür ve İletişim**, 1(2) Yaz, s.112-148.
- Çalışkan, B. (2009). Enformasyonun Metalaşması Üzerine, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı 15, s. 23-47.
- Çapçioğlu, İ. (2011). Modern Toplumdan Postmodern Tüketim Kültürüne Dinin Metalaşması, **Modernleşen Türkiye’de Din ve Toplum: Din, Bilgi ve Kültür Sosyolojisi Yazıları**, s. 45-60.
- Dağtaş, E. ve M, Emir Y. (2015). Türkiye’de “izleyicinin metalaşması”: televizyon dizilerinin Sosyal reyting ölçümlerinin eleştirel ekonomi politik çözümlemesi, **Global Media Journal TR Edition**, 5 (10), s. 120-143.

- Dülger, M. (2014). Homo Commoditus: “Sahip Olmak, Genetik Metalar ve Fikri Mülkiyet”, **İUHFM C. LXXII**, S. 1, 508, s. 507-530.
- Eagleton, T. (2011). **Postmodernizmin Yanılsamaları**, (Çev. Mehmet Küçük), 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı.
- Engels, F. (1979). **Doğanın Diyalektiği**, (Çev. Arif Gelen), 4. Baskı, Ankara: Sol.
- Engels, F. (1998). **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, (Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu), Ankara: Sol.
- Engels, F. (1999). **Sosyalizmin Ütopyadan Bilime Gelişmesi**, (Çev. İsmail Yarkin ve M.A. İnci), İstanbul: İnter.
- Ercan, F. (1998). Eğitimin Metalaşması ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Eğitim, **İktisat Dergisi**, Sayı: 376, s. 46-58.
- Ertike, S. Aybike (2010). **Yabancılaşmanın Televizyona Yansımaları ve İnsanın Metalaşması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Foley, D. (2002). Meta, **Marksist Düşünce Sözlüğü İçinde**, 3. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Genç, F. (2010). **Türkiye’de Çay Üretimi ve Değişen Sosyal İlişkiler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Göçmen, D. (2015). **Modern Felsefe: Tarihsel Anlamı, Güncel Mirası, Adam Smith, Hegel ve Marx**, İstanbul: Vivo.
- Göztepe, Ö. (2011). **İlkel Birikim, Sermayenin Kaldırıcısı**, Ankara: Notabene.
- Harvey, D. (2004). Yeni Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim, (Çev. Evren Mehmet Dinçer), **Praksis**, Sayı: 11, s. 23-48.
- Kartal, F. (2009). Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet, **TMMOB Su Politikaları Kongresi, C. II**, s. 65-70.
- Köymen, O. (2012). **Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler ve Patronlar**, 2. Baskı, İstanbul: Yordam.

- Laçiner, Ö. (1993). DYP Kongresi ve Siyasetin Metalaşması, **Birikim**, Sayı: 50, s. 3-5.
- Magdoff, F. (2015a). Meta Olarak Gıda, Hakan Tanıttıran (Haz.), (Çev. Ali Galip), **Ekolojik Felaket ve Meta Olarak Gıda** içinde, İstanbul: Kalkedon.
- Magdoff, F. (2015b). 21. Yüzyılın Toprak İşgalleri, Hakan Tanıttıran (Haz.), (Çev. Ali Galip), **Ekolojik Felaket ve Meta Olarak Gıda** içinde, İstanbul: Kalkedon.
- Mandel, E. (1998). **Marksist Ekonomi Kuramına Giriş**, (Çev. Ali Ünlü), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.
- Mandel, E. (2008). **Marksist Ekonomi El Kitabı**, (Çev. Orhan Suda), Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara: Maki Basım Yayın.
- Marx, K. (1966). **Felsefenin Sefaleti**, (Çev. Erdoğan Başar), Ankara: Sol.
- 112
- Marx, K. (2011a). **Kapital I**, (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan), İstanbul: Yordam.
- Marx, K. (2011b). **Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı**, (Çev. Sevim Belli), Ankara: Sol.
- Marx, K. (2012). **Kapital II**, (Çev. M. Selik), İstanbul: Yordam.
- Marx, K. (2013). **Grundrisse, Ekonomi Politüğın Eleştirisinin Temelleri**, Birinci Kitap, 2. Baskı, (Çev. Arif Gelen), İstanbul: Sol.
- Marx, K. – F. E. (2013). **Alman İdeolojisi**, (Çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez), İstanbul: Evrensel.
- Mohun, S. (2002). Değer, **Marksist Düşünce Sözlüğü** içinde, 3. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Özdemir, Ali M. (2006). Sağlığın Ekonomi Politüğü: Sağlık Hizmetlerinde Metalaşma Süreci Üzerine Bir Deneme, **Ekonomik Yaklaşım**, 16(56), s.79-97.

- Özsoy, S. (2011). Bilginin Metalaşma Süreci: “Eğitimdeki Yapısal Dönüşüm”e İlişkin Bazı Çıkarımlar, Fuat Ercan ve Serap Korkusuz Kurt (Der.), **Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite** içinde, İstanbul: SAV.
- Öztürk, Ş. (2009). Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Küçük Meta Üretimi, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 173-188.
- Öztürk, A. (2011). **Postmodernite ve Geleneğin Meta-Metalaşması, Değişim Sosyolojisi**, s. 539-550.
- Öztürk, Ö. (2014). Piyasa Ekonomisinin Sonuna Doğru, **İktisat Dergisi**, Sayı: 529, s. 45-58.
- Rosdolski, R. (2012). **Marx’ın Kapital’inin Oluşumu**, (Çev. Cumhur Atay ve Münevver Çelik), İstanbul: Otonom.
- Sarıtepe, K. (2012). Emek Piyasası Oluşurken Metalaşma Sınıflararası İlişkiler ve Çifte Hareket, Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu, 28-30 Nisan 2011, s. 111-131.
- Satır, Ö. Can (2012). Yeni Ankaralı Müzik Anlayışı ve Eğlence Geleneğinin Dönüşümü: Metalaşma ve Tüketim Kültürü Bağlamında Bir İnceleme, **Galatasaray İletişim Fakültesi Dergisi Özel Sayı 2**, s. 203-214.
- Satlıgan, N. (2012). Marx’ın Ekonomi Yazıları Kitabına Önsöz, N. Satlıgan, S. Savran ve E.A.Tonak (Der.), **Kapital’in İzinde** içinde, İstanbul: Yordam.
- Savran, S. (2012). Bir Üretim Tarzı Olarak Kapitalizm, N. Satlıgan, S. Savran ve E.A.Tonak (Der.), **Kapital’in İzinde** içinde, İstanbul: Yordam.
- Seçkin, G. (2004). **Ulusal Medyada Haber Üretim Sürecinde Çalışan Gazetecilerin Ekonomik ve Sosyal Statüsü Üzerine Bir Alan Araştırması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Selik, M. (1982). **Marksist Değer Teorisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Sezgin, S. (2013). **Popüler Medyada Metalaşmış Aşk Anlatılarının Söylemsel Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Schellenberg, W. (1976). **Kapital Üzerine Temel Kurslar**, (Çev. Ş. Bakırsan), İstanbul: Konuk.
- Şişman, N. (2014). Sütün Metalaşması: Biyomedikal/Biyoetik Yaklaşımlar, **Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi**, 29. sayı, s: 40-43.
- Smith, A. (2006). **Milletlerin Zenginliği**, (Çev. Haldun Derin), İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Taner, Ş. (2012). Aşçı: Kutsalın Metalaşması, **Toplum ve Hekim**, 27(1), s.14-26.
- Timur, T. (2011). **Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi**, 1. Baskı, İstanbul: Yordam.
- Topses, G. (2009). Küresel Ekonomi Sürecinde Kadın ve Cinselliğin Metalaşması, **Bilim ve Ütopya**, 15 (181), s. 55-59.
- Turan, M. ve Müfit, B. (2010). Toprağın Menkulleştirilmesi, **Memleket Siyaset Yönetim**, Cilt: 5, Sayı: 12, s. 90-101.
- Wallerstein, I. (2009). **Tarihsel Kapitalizm**, (Çev. Alpay N.), İstanbul: Metis.
- Yılmaz, G. (2009a). **Suyun Metalaşmasında Etkili Olan Dinamikler: Türkiye Örneği Üzerinden Sanayi ve Tarımda Su Kullanımı**, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi
- Yılmaz, S. (2008). Sermaye Birikim Sürecinde Gelineyen Yeni Aşama (?) Suyun Metalaşması, **İktisat Dergisi**, Sayı: 500, s. 78-82.
- Zencir, M. (2009). Sağlık Hizmetlerinde Metalaşma ve Sağlık Emekçilerinin Sömürüsü Kapitalizm ve Sağlık Hizmetleri, **Toplum ve Hekim**, 24(3), s. 78-82.

İNTERNET KAYNAKLARI:

Abacıoğlu, N., ve Ahmet, A. Dikmen (2008). “Meta Olarak İlaçta Sınai ve Fikri Mülkiyet Rejiminin Ekonomi Politikası”, **Üniversite ve Toplum**, 8(1), <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=347>, (Erişim Tarihi: 12 Ekim 2015).

Balaban, U. (2015). Kentin Metalaşma Halleri ve Siyasi Strateji, https://www.academia.edu/9981399/Kentin_Metala%C5%9Fma_Halleri, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2015).

Ercan, F. (2014). Meta Neleri İçerir? Sağlık Hizmetlerinin Metalaşması, <https://www.facebook.com/download/preview/1540534292829608>, (Erişim tarihi: 27 Ekim 2014).

Kıyan, Z. (2014). Kültürel Ürünleri Meta Olarak Yeniden Düşünmek, http://laborcomm.org/wp-content/uploads/2014/05/pdf/zafer_kiyan.pdf, (Erişim tarihi: 29 Ekim 2014).

Milor, V. (2015). “Şarabın Metalaşması ve Robert Parker”, <http://www.vedatmilor.com/sarabin-metalasmasi-ve-robert-parker/>, (Erişim Tarihi: 12/10/2015).

Noble, J. (2012). “Teknoloji ve Yüksek Eğitimin Metalaşması” <http://www.otonomdergisi.org/index.php/makaleler/ceviri/110-teknoloji-ve-yuksekegitimin-metalasmasi>, (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2015).

Yılmaz, G. (2008). “Su Sorununa Eleştirel Bir Yaklaşım: Üretimin Bir Faktörü Olarak Su”, http://www.supolitik.org/elestirel_bir_yaklasim.htm, (Erişim tarihi: 28 Ekim 2014).

Yılmaz, G. (2009b). Su: Bir İhtiyaç mı? Bir Hak mı? Yoksa Bir Kullanım Değeri mi?, <http://www.ivmedergisi.com/su-bir-ihtiya%C3%A7-m%C4%B1.html>, (Erişim tarihi: 28 Ekim 2014).

Yılmaz, G. (2011). “Koruma”dan, “Kurtarma”ya Geçiş Sürecinde Doğal Varlıklar: Doğa ve Kültürün Metalaşması, http://emekdogo.org/doga_ve_kulturun_metalasmasi.htm, (Erişim tarihi: 27 Ekim 2014).